

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

IJTIMOIIY-IQTISODIY FAKULTET

TURIZM KAFEDRASI

«Servisda innovatsion faoliyat» fanidan

REFERAT

***Mavzu: Xalqaro turizm rivojlanishiga
innovatsion faoliyatlarni texnologiyalar ta'siri***

Bajardi:

***3-1XS-13 guruhi talabasi
Yodgorov Nodir***

Buxoro – 2015 yil

REFERAT UCHUN TAQRIZ

Fakultet..... “Ijtimoiy – iqtisodiy”

Kafedra “Turizm”

Fan “Servisda innovatsion faoliyat”

Guruh.....

Talaba familiyasi va ismi-sharifi.....

Kurs ishi mavzusi.....
.....

Kurs ishining tarkibi.....

Kurs ishi himoyasida talabaga berilgan savollar ro'yxati:.....
.....
.....

Jadval va grafik materialning miqdori (muhim chizmalarning ko'rsatgichi).....

Kurs ishining ijobiy tomonlari.....
.....

Kurs ishining kamchiliklari.....
.....

Kurs ishiga qo'yilgan baho.....

Kurs ishiga rahbarning familiyasi va ismi-sharifi.....

Mavzu: “Xalqaro turizm rivojlanishiga innovatsion faoliyatlar texnologiyalar ta’siri”

Mundarija:

Kirish

I bob. Xorij innovatsiya va innovatsion menejment tajribasi

- 1.1. Innovatsiyaning klassifikatsiyasi.....
- 1.2. konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish va samaradorligining tahlili.....
- 1.3. Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniyatlari.....
- 1.4. Innovatsion loyihalarni tahlil qilish usullari, tanlash, xatari va noaniqlik omillari.....

II- bob Innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon

- 2.1. Innovatsiya – barqaror rivojlanish omili.....
- 2.2. Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari. Uning natijasida yangi mahsulotni ishlab chiqarish va amalda qo‘llash.....
- 2.3. Innovatsion jarayonning samaradorlik ko‘rsatkichlari.....
- 2.4. Xalqaro biznes va texnologiyalar uyushmasi tashkil etilishi to‘g‘risida.....

Xulosa va takliflar.....

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.....

KIRISH

Qisqa muddat oralig'ida respublikani jahon bozoriga olib chiqish uchun umumiy ishlab chiqarish samaradorligini ko'tarish, boshqaruv apparatining yakuniy natijalariga qaratilganligi, bozor ehtiyojini to'laqonli qondirish kabi ishlarni bajarish lozim.

Milliy iqtisodiyot tarkibini takomillashtirish, joriy iqtisodiy siyosat bo'yicha yuqorida ko'rib o'tilgan masalalarni hal qilinishi bo'yicha qo'shimcha choratadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Bular orasida birinchi o'rinda amalga oshirilishi lozim bo'lgan choralarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- iqtisodiyotni rivojlanishi va isloh qilinishi monitoringi va tahlilining an'anaviy ishlab chiqarishni o'sishi va bandlik bo'yicha ko'rsatkichlaridan (sanoat, qishloq xo'jaligi, investitsiyalar dinamikasi va h.k.) tarkibiy va sifat indikatorlariga o'tish (eksport tarkibida tayyor mahsulot ulushi, kichik va xususiy korxonalarda band bo'lganlar ulushi, investitsiyalar tarkibida xususiy kapitalning ulushi va h.k.);

- iqtisodiyotning xususiy sektorini rivojlanishini jadallashtirish, uning tarkibini yaxshilash, tranzaksion xarajatlarni kamaytirish, moddiy va moliyaviy resurslarni taqsimlash va foydalanish samaradorligini oshirish, iqtisodiy o'sishning ichki manbalarini faollashtirish uchun boshqa zaminlarni yaratishni ko'zda tutuvchi iqtisodiy rivojlanishning yangi, kapital sig'imi kam bo'lgan manbalar va omillarga tayanishda sarmoyador va tadbirkorlarni rag'batlantiruvchi makroiqtisodiy sharoitlarni yaratish;

- o'sishni tarkibiy va sifat omillarini faollashtirishning milliy dasturini ilmiy-uslubiy jihatdan asoslash, milliy hisoblar tizimiga asoslangan «xarajatlar – ishlab chiqarish» yillik hisobot jadvallari tizimini shakllantirish va undan foydalanish bo'yicha ishlarni jadallashtirish lozim. Dunyoning ilg'or rivojlanayotgan davlatlari va o'tish davri iqtisodiyotini o'tayotgan mamlakatlar tajribasi va birinchi navbatda hamdo'stlik mamlakatlari tajribasi bundan dalolat beradi.

Respublikaning investitsiya dasturi sifat jihatdan yangicha yondoshuvlar bilan shakllantiriladi. Bu dasturni uch yillik davrga mo'ljallab ishlab chiqish nazarda

tutilmoqdaki, u loyiha-qidiruv ishlaridan boshlab inshootni foydalanishga topshirgunga qadar bo'lgan jarayonni e'tiborga olish, qurilishni uning real moliyalash manbalari bilan to'liqroq bog'lash imkoniyatini yaratadi, bu esa investitsiya loyihalarini ro'yobga chiqarish samaradorligini oshirishga ko'maklashadi.

Yangi jarayonlar va mahsulotlar, to'g'ri ishlab chiqarishga va uning rivojlanish taraqqiyotiga bog'liq bo'lgan yangiliklar hamohangligini aniqlaydi. Yangi bozorlar mahsulot realizatsiyasi jarayonini aniqlaydi, ba'zi hollarda esa yangi bozorlarni ochish harakatida bo'lgan texnologiyalar hayotini o'zgartirishga imkon beradi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek tashkiliy innovatsiyalar ishlab chiqarish innovatsiyalari kabi muhimdir. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar tajribasiga ko'ra, yangi tashkiliy firmalar (innovatsiya firmalari, texnoparklar, innovatsion inkubatorlar, investitsion fondlar va b.) iqtisodiyotning odatiy tashkil etish sharoitiga nisbatan katta foyda olishga imkon beradi. Undan tashqari, aniq texnologik yangilik realizatsiyasi uchun mazkur tashkiliy innovatsiyalar ham zarurdir. Tadbirkorlik foydasini olish jarayonining uzoqligiga kelsak, bu yangi jarayon rutinizatsiyasi uchun zarur bo'lgan jarayon uzoqligi bilan uzviy bog'liqdir, jarayon yakunlanishi bilan yangilik yaratishga sarflanadigan kuch endi kerak bo'lmay qoladi. So'nggi jarayon uzoqligi esa, iqtisodning u yoki bu tarmoqlardagi yangiliklar diffuziyasi jarayoni xususiyati bilan bog'liq. Shunday qilib, o'rganilayotgan foyda, ishlab chiqarish faktoridan yangi mahsulot tannarxiga kiritgan sarmoyasini namoyon etuvchi vaqtinchalik holatdir.

Bizningcha, tadbirkorlik rentasi tushunchasi mavjud bo'lish huquqiga ega. Tadbirkorlik rentasi – bu monopol qo'llash jarayonida innovatsion qaror qabul qilish natijasida olinayotgan qo'shimcha foydadir. Tadbirkorlik qarorining monopol qo'llanilish jarayoni deganda, mazkur jarayon rutinizatsiyasi va ommaviy qo'llash sodir bo'lmagan vaqt tushuniladi. Biznes strukturalar galma-gal samara qaror qabul qilgandan so'ng, tadbirkorlik rentasi yo'q bo'ladi. Tadbirkorlik rentasi tushunchasi o'rganilayotgan subyektlar tomonidan olinayotgan foyda xususiyatini aniq ifodalaydi. Bu degani, renta, uni qo'lga kiritgan u yoki bu shaxsga bog'liq bo'lgan kategoriya hisoblanadi. Misol uchun, yer rentasi yoki texnologik renta. Ushbu holatda ustunlik mazkur vaqt ichida keng omma tadbirkorlariga hali ma'lum bo'lmagan tadbirkorlik

g'oyasi va uni realizatsiya qilish usullariga ega bo'lish bilan aniqlanadi. Bir butun sistemani tashkil etish uchun zarur bo'lgan aniq shartsharoitlar tadbirkorlik rivojlanishi uchun zarurdir. Shuni takidlash kerakki, gap mustaqil tadbirkorlik sistemasi haqida ketayapti. Markazlashgan iqtisodiyot sharoitida, tadbirkorlik ham muhimdir. Lekin sezilarli xususiyatlarga egadir, bu kabi talablarning besh asosiy bloklari ko'rsatiladi: shaxsiy mulkchilik, iqtisodiy erkinlik, iqtisodiy rag'bat, raqobat bozorlari va chegaralangan davlat aralashuvi. Har bir blok yakka elementlarga bo'linadi. Shaxsiy mulkchilik o'rganilganda, buni nazarda tutish kerakki, mazkur tushuncha murakkab hisoblanadi. Biz uchun shunisi muhimki tadbirkor mulk egasi. O'z mulkidan foydalanish, uni o'tkazish va shuningdek, bu juda ham muhim, u foydaga egalik qilish va undan foydalanish huquqiga ega bo'lishi muhimdir. Yangi kombinatsiyalarni yaratish va realizatsiya qilish uchun tadbirkor ishlab chiqariladigan mahsulotni tanlash texnologiyalar, investitsiya yo'nalishi, zarur resurslarni qo'llash erkinligiga ega bo'lishi kerak. Bu kabi shart sharoitlarisiz tadbirkorlik faoliyatini olib borish mumkin bo'lmaydi. Raqobat mavjudligi ham muhimdir, shuningdek, u yoki bu bozorlariga kirish imkoniga ega bo'lish ham muhimdir.

Rivojlangan xorijiy davlatlar amaliyoti shuni ko'rsatdiki, kichik va o'rta biznes korxonalari iqtisodiy kon'yukturaning o'zgarishlariga tez moslasha oladigan, yangi texnika va texnologiyalarni doimiy ravishda talab qiladigan, mehnat unumdorligi yuqori bo'lgan xo'jalik subyektlari hisoblanadi. Chet el investitsiyalarini jalb qilish va ularni o'zlashtirish iqtisodiyotni rivojlantirishga yordamlashadi va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar uchun kuchli rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham respublikada xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun imtiyozlarning keng tizimi vujudga keltirildi, xorijiy investorlar uchun imtiyozli soliq tizimi joriy etildi. Lekin mavjud huquqiy me'yorlarni shu asnoda qoldirmasdan, uni doimo takomillashtirib borish, ya'ni kafolat va imtiyozlarni kengaytirish, investitsiya faoliyati uchun qulay muhitni shakllantirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha rag'batlantirishni kuchaytirish kerak. Ushbu salohiyatlardan samarali foydalanish hisobiga mamlakat taraqqiyotiga erishish mumkin: tadbirkorlik subyektlariga turli konsalting xizmatlar ko'rsatuvchi bozor infratuzilmasi subyektlarining sonini orttirib borish; xususan, joylarda biznes-inkubatorlar tashkil

etilib, ularni xorijiy investitsiya hisobiga zamonaviy uskunalari bilan jihozlashni jadallashtirish; tadbirkorlikka tayyorlash va qayta tayyorlash kurslarida ta'lim sifatini oshirish; tadbirkorlik subyektlarining investitsiya loyihalarini moliyalash maqsadida ularning kredit resurslaridan, shu jumladan, xorijiy kredit liniyalaridan foydalanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish; tadbirkorlik subyektlari tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, qurilish materiallari, yengil sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish va qadoqlash kabi ishlarga zamonaviy uskuna hamda texnologiyalarni xarid qilishga ko'maklashish; tadbirkorlik subyektlarining innovatsiya faoliyatida faol ishtirok etishini rag'batlantirish va b. Boshqarish nazariyasining dastlabki kurtaklari qadim zamonlarga borib taqaladi. Y. Sezar, A. Makedonskiy, Amir Temur o'zlarining zarur boshqaruv g'oyalarini yaratishgan. Saqlanib qolgan yodgorliklarda, yozma qonunlarda iqtisodiy g'oyalar ham mavjud, unda mustaqil ishlab chiqaruvchilar huquqlarini himoya qilish, tartibga solish bo'yicha muhim fikrlar berilgan. Jamiyat tarqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi iqtisodiy manfaat hisoblanadi. Manfaatlar iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy shakllarda bo'lishi mumkin. Ular tizimida iqtisodiy manfaatlar birlamchi, belgilovchi va ustuvor hisoblanadi. Ana shu iqtisodiy manfaat o'z navbatida, ma'lum ijtimoiy shakllarda – xususiy, jamoa, jamiyat (umumxalq) ko'rinishlarida namoyon bo'ladi.

1-bob Xorij innovatsiya va innovatsion menejment tajribasi

1.1 Innovatsiyaning klassifikatsiyasi

Jahon iqtisodiyoti globallashib, savdo yo'lidagi to'siqlar kamayib, soliq qonunlari va tartibi izga tushib borayotgan hozirgi sharoitda chetdan kiritilgan investitsiya oqimlari tez sur'atlar bilan o'smoqda. Bevosita chet el investitsiyalarining dunyo bo'yicha umumiy hajmi 1980-yildagiga qaraganda 14 baravardan ziyod o'sib, 2002-yilda 7 trln. AQSH dollariga yetdi. Hozirgi vaqtda butun dunyoda 64 mingta mamlakatlararo kompaniya mavjud bo'lib, ular 870 mingta xorijiy sho'ba korxonalari faoliyatini nazorat qilib turadi. Ushbu korxonalar sotayotgan mahsulot hajmi taxminan 18 trln. AQSH dollarini tashkil etadi. Bu esa jahon eksporti hajmidan 2 baravardan ziyoddir. So'nggi 10–15 yil mobaynida jahon iqtisodiy tizimida katta sifat va miqdor o'zgarishlari yuz beradi. U parchalanib ketgach, bozor iqtisodiga o'tayotgan mamlakatlar katta ettilik mamlakatlari, 20 ta rivojlangan mamlakatlar guruhi kabi va boshqa yangi atamalar paydo bo'ladi. Ommaviy axborot vositalarida endilikda siz «jahon iqtisodiyoti krizisi» degan so'zlarni uchratmaysiz, bu atama o'rnini «global iqtisodiy pasayish» degan tushuncha egallaydi. Bir qutbli dunyo sharoitida jahon iqtisodiyoti yagona tutash tizimi bo'lib, bu tizim ichida tovarlar va xizmatlar moliya va investisiy oqimlari harakatlanadi, ilmiy kadrlar va ishchi kuchi ko'chib yuradi. Jahon iqtisodiy tizimi tarkibiga 200 ga yaqin mamlakat kiradi, shulardan 146 tasi Jahon savdo tashkiloti (JST) a'zosi. Tizimning tuzilishini shartli ravishda quyidagicha tasavvur etish mumkin; markazda dunyoning iqtisodiy jihatdan eng yirik davlati AQSH turadi. Uning yalpi ichki mahsuloti (YAIM) 10 trl. dollardan ortiqdir. Shundan keyingi o'rinda ikkita iqtisodiy mintaqa: AQSHga yaqinroq turuvchi Yaponiya EI va boshqa rivojlangan mamlakatlar, birmuncha uzoqroq masofadan esa rivojlanayotgan mamlakatlar va bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlar o'rin egallagan. Iqtisodiy tizim ichida yuz berayotgan jarayonlar uning tarkibidagi mamlakatlar manfaatlariga ozmi-ko'pmi daxldordir. Shu bilan birga industrial taraqqiy etgan mamlakatlardagi har qanday o'zgarish, qoida tariqasida, butun tizimning holatiga ta'sir ko'rsatmoqda, holbuki rivojlanayotgan mamlakatlarda ko'pchilik hollarda lokal jarayonlar yuz bermoqda.

Masalan, 1990-yillarda Osiyo va Lotin Amerikasida yuz bergan moliyaviy tengliklar yoki Rossiyada 1998-yilda yuz bergan defolt rivojlangan mamlakatlardagi vaziyatga deyarli hech qanday ta'sir ko'rsatmadi. Biroq 2001-yil oxirida AQSH va Yaponiyada boshlang'an iqtisodiy tanazzul tezlik bilan boshqa mamlakatlarga yoyildi va olamshumul tus oldi. Shuni ta'kidlash o'rinliki, tizim ichidagi rivojlangan mamlakatlar bilan rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasida muayyan ziddiyatlar mavjud. Mazkur guruhlar bir-biriga bevosita qarama-qarshi manfaatlarga ega va turli maqsadlarni ko'zlaydi. Rivojlangan mamlakatlar rivojlanayotgan mamlakatlarning arzon xomashyo manbalariga va keng bozorlariga eminerkin kirib borishga harakat qilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar esa, o'z navbatida, industrial taraqqiy etgan mamlakatlardan moliyaviy va texnikaviy yordam olishga juda muhtoj. Rivojlangan mamlakatlar bilan rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi ziddiyatlarning keskinlashganligi JST ga a'zo mamlakatlar Tashqi ishlar vazirlarining 2003-yil sentabr oyida Konkunda bo'lgan uchrashuvi vaqtida, ayniqsa, yaqqol ko'zga tashlanadi. Mazkur tashkilot tarixida birinchi marta rivojlangan mamlakatlar o'zlariga foydali qarorlarni o'tkazib ololmadilar va uchrashuv yakunida hech qanday ishchi hujjatlar qabul qilinmadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchrashuvda bir yoqadan bosh chiqardilar va rivojlangan mamlakatlarning tazyiqiga bo'ysunmadilar. Jahon iqtisodiy tizimi ichida murakkab jarayonlar yuz berayotganiga qaramay, jahon iqtisodiyoti, umuman olganda, ancha muvaffaqiyatli rivojlanmoqda, XVF ning baholashicha, jahon YAIM ning miqdori 2004-yilda 4,1% oshadi. Eng katta o'sish rivojlanayotgan mamlakatlarda yuz berishi va ular 2004-yilda 5,6% ko'rsatkichga erishishi kutilmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ushbu ko'rsatkich 2,9%, bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlarda esa 4,7% ni tashkil etadi. Jahon savdosi hajmi 2004-yilda 5,5% ga o'sadi. Jahon iqtisodiyotining holati chetdan kirib keladigan investitsiyalar hajmiga va investitsiya oqimlarining yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Rivojlangan mamlakatlar asosiy investitsiya kirituvchi «donorlar» bo'lib, ular o'z ixtiyorlaridagi katta-katta ortiqcha sarmoyani g'oyat foydali tarzda joylashtirmoqdalar. Rivojlanayotgan mamlakatlarga investitsiyalar kiritib, rivojlangan mamlakatlar ichida investitsiya oqimlarini o'zgartirmoqdalar. 2002- yilda dunyoning turli mamlakatlariga kiritilgan bevosita chet el investitsiyalari (BCHI)ning

umumiy hajmi 7 trln. AQSH dollarini tashkil etadi. Chetdan kiritiladigan investitsiyalarni asosiy qismi uchlik (EI, AQSH va Yaponiya) doirasida jamlangan bo‘lib, dunyo bo‘yicha tashqi investitsiyalarning 80% va ichki investitsiyalarning 50–60% mana shu uchlik hissasiga to‘g‘ri keladi. BMT ning savdo va rivojlanish bo‘yicha konferensiyasi (YUNKTAD) «chet eldan bevosita investitsiya kiritish» tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: «Bu chegara orqali investitsiyalash bo‘lib, unda bir iqtisodiyot rezidenti boshqa iqtisodiyotda uzoq muddatli manfaatni qo‘lga kiritadi». Bunda «uzoq muddatli manfaat» deganda bevosita investor bilan bevosita investitsiyalanuvchi korxonada o‘rtasida uzoq muddatga amaliy munosabat o‘rnatish nazarda tutiladi. Buning natijasida bevosita investor bevosita investitsiyalanuvchi korxonani boshqarishda hal qiluvchi ovozga ega bo‘ladi. Qaror topgan an’anaga ko‘ra, agar bevosita investor chet eldagi korxonada oddiy aksiyalarning 10 va undan ko‘proq foizini sotib olsa, bevosita investitsiyalash amalga oshgan hisoblanadi. Agar bevosita investor afilyatsiyalangan korxonalarga yoki shu’ba korxonalarga ega bo‘lsa, investitsiya kiritish bilan bog‘liq bevosita munosabatlar ushbu tuzilmalarga ham taalluqli bo‘ladi, chunki ular ona guruhning bir qismidir.

Xorijda innovatsion menejmentning tashkil etilishi

Xorijda innovatsion jarayonni boshqarishga bag‘ishlangan ancha ilmiy va amaliy adabiyotlar mavjud. Ularda innovatsiyalarni turli jihatlari yoritilgan. Shu va boshqa soha adabiyotlarida milliy iqtisodiyotimiz muammolari va muhiti e’tiborga olib yoritilmagan. Faqat ularning nazariy ishlanmalaridan va amaliy saboqli tajribasidan foydalanishimiz mumkin.

TADI tomonidan J.P. Narziev muallifligida «Innovatsion menejment» fanidan ma’ruzalar matni to‘plami nashr qilingan. Matn to‘plamida innovatsion menejment asoslari, bashorati, yangiliklarni kiritish kabi mavzular bayon etilgan. Yana TDIU, TMI va boshqa oliy ta’lim maskanlarida ham innovatsion jarayonni turli jihatlari rang-barang hikoya qilingan. Xorijda va respublikada innovatsion menejment mavzusida bir necha adabiyotlardan ushbu o‘quv qo‘llanma quyidagi yangi mavzular keltirilganligi bilan farqlanadi: innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon; tadqiqotlar dasturlari, innovatsiya ishlari dasturini shakllantirish va

innovatsion loyihalarga talablar; ilmiy muassasa va obyektlarni «Davlat noyob ilmiy obyektlar ro'yxati»ga kiritish va monitoringini olib borish; ilmiy va ishlab chiqarish korxonalarining nazariy va amaliy innovatsiya faoliyati; innovatsion texnologiya-elektron imzo va uni ro'yxatga olish markazlari faoliyatini huquqiy tartibi; respublika innovatsion amaliyot jarayoni holati. Yapon innovatsion menejmenti usullari Evropa va Amerika usullaridan keskin farq qiladi (1.8-jadval). Bu bilan yaponlar unumliroq boshqaradi, deb bo'lmaydi. Yevropa va Yaponiyaning usullari faqat boshqa taksliklarda yotadi va ularning bir-biri bilan kesishishi juda kam ro'y beradi. Uning asosiy farqi nima? Avvalambor bu boshqaruvning nimaga yo'naltirilganligiga bog'liq. Masalan, Yaponiyada boshqaruv markazida mehnat resurslari yotadi. Yapon boshqaruvchisi korxonada samaradorligini oshirish uchun mehnat unumdorligini oshirishga harakat qiladi. Yevropa va Amerikada esa asosiy maqsad kam ish va harakat qilib, ko'p daromadga erishish yotadi. Menejment bo'yicha yapon mutaxassisi Xidaki Iosixara yapon boshqaruvini 6 ta xususiyatini ko'rsatib o'tgan.

1. Doimiy bandlik kafolati va o'zaro ishonch sharoitini mavjudligi, bunday kafolatlar kadrlar qo'nimsizligini kamaytiradi va xodimlarni barqaror faoliyat ko'rsatishlari uchun ishonch tug'diradi. Bu esa xodimlarni keyinchalik vertikal (lavozim) zinapoya bo'yicha ko'tarila olishi mumkinligiga ishonтиради va korxonada jamoat bo'lib ishlashga undaydi.

2. Korparatsiyaning birdamligi va u uchun qimmatli deb hisoblangan narsalarning mavjudligi. Agarda barcha ishchilar va boshqaruvchilar korxonada siyosati haqida axborot beruvchi bitta axborot bazasidan ma'lumot olishadigan bo'lsa, bu barcha xodimni bir bo'lib harakat qilishga undaydi.

3. Axborotga asoslangan boshqaruv televizorlar ishlab chiqaruvchi firmalarda ko'pincha axborot yig'ib olish sistemasidan foydalanishadi.

4. Sifatga qaratilgan boshqaruvda ko'pincha yapon firmalarning boshqaruvchilari sifatni nazorat qilishga katta ahamiyat berishadi. Ishlab chiqarish jarayonida ularning asosiy masalasi sifat haqidagi aniq ma'lumotlarni olishdir.

5. Ishlab chiqarishda boshqaruvning doimiy mavjudligi. Qiyinchiliklarni va muammolarni joriy hal qilish uchun yaponlar boshqaruv personalini ishlab chiqarish majmualarida joylashtiradi. Bu muammo tez hal bo'lishiga xizmat qiladi.

Yangiliklarni rivojlantirish uchun yangiliklar taklif qilish sistemasi va sifat to'garaklari keng qo'llaniladi.

6. Tozalik va tartibni ushlab turish. Yapon mahsulotlarining yuqori sifati ishlab chiqarishda tozalik va tartibga rioya qilish orqali kelib chiqadi. Yapon boshqaruvchilari shunday tartib o'rnatishga harakat qiladiki, bu tartib ham yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishga undasin, tozalik va tartibga rioya qilishga chaqirsin.

Umuman olganda yapon boqaruvi insonlarga xos tuyg'ular va xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Bular kelishilganlik, guruhli mo'ljal olish, xodimlarni aqliy xususiyatlari, bandlik barqarorligi va boshqaruvchilar hamda xodimlar o'rtasida birdamlak aloqalaridir.

jadval. Xorij mamlakatlarida ilmiy tadqiqotlarga moliyalashtirishning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Rossiya	AQSH	Yaponiya	Germaniya
YAIMdagi ilmga xarajatlar, %	0,94	2,5	2,6	2,4
ITTKIni moliyalashtirish, %	100	100	100	100
Davlat budjeti, %	48	35,8	19,5	34,1
Turli xil nobudjet fondlari, %	6	5,1	7,1	—
Boshqa manbalar, %	46	59	73,4	65,9

Yapon boshqaruvining falsafasi. Yaponiyaning zamonaviy boshqaruv usullari urushdan keyingi davrda dunyoga keldi. Urush keltirgan buzg'unchiliklardan keyin yapon boshqaruvchilari oldida ijtimoiy, siyosat va raqobat, hayotni ko'tarish masalalari ko'ndalang bo'lib turgan edi. Shu davrda Amerika boshqaruv usullari butun dunyoni qamrab olayotgan davrda, bu usullardan to'g'ri foydalangan yaponlar mamlakat iqtisodini ko'tarishga erishdilar. Yapon boshqaruvchilari o'zlarining

oldingi boshqaruv usullari bilan birgalikda Amerika usullarini qo‘shib, yangi yapon usullarini hosil qildilar. Shuning oqibatida vujudga kelgan yapon boshqaruv usulidagi ba’zi jihatlar Amerika boshqaruv usulida mavjud emas.

Yaponlar doim o‘zlarini jamoaning bir bo‘lagi sifatida biladilar. Va ular, E. Mayo aytganidek, ish – bu jamoa faoliyatidir, degan shiorga doim amal qilishadi.

Yaponiyadagi boshqaruv usullarini o‘zgarishi optimal tizim yaratish uchun konsepsiya tanlashda erkinlik va hurfikrlilikni o‘shidir. Ammo bu o‘zgarishlar Yaponiyaning milliy urf-odatlariga zid bo‘lmasligi kerak. Bu haqda yirik tadbirkor S. Xonda shunday fikr bildiradi:«Kimki korxonalar boshqaruvchisi bo‘lsa, u avvalo, boshqaruv usulini hamma tomonlama isbotlangan holda ko‘rsatmog‘i darkor. U korxonaning aniq maqsadlarini ko‘ra biladigan va korxonaning siyosatini va rejalarini shunday tuzishi kerakki, ishchilar faoliyati davomida o‘z mas’uliyatini sezib, ishdan qoniqish hosil qilsinlar. Buning uchun lider nazariy jihatdan kuchli va amaliy jihatdan hayotiy konsepsiyaga ega bo‘lishi kerak.»Yapon boshqaruvining yana bir xislati uning uzluksiz o‘qish va o‘qitish konsepsiyasidir. Yaponlar o‘qishni o‘z ishlari va hokimiyat pog‘onasi bo‘yicha ko‘tarilish uchun kerak bo‘lgan omil deb biladilar.

Yaponlar birovlarining xatolarida o‘rganishni xush ko‘radilar. Ular doim tashqi olamdagi o‘zgarishlarni qiziqish ila kuzatib turadilar.1947- yili «Panasonik» kompaniyasining asoschilaridan biri I. Matsusita boshqaruv savollari bo‘yicha «Donnay» nomli laboratoriya tashkil qiladi va uning birinchi xulosalaridan biri quyidagicha bo‘ladi: «Har qanday tashkilot uning katta-kichikligiga qaramay, daromad olishdan farqli bo‘lgan boshqa maqsadga ega bo‘lishi kerak. Bu maqsad uning faoliyatini tushuntirib turishi lozim. Agarda boshqaruvchi ushbu missiyani to‘liq tushunib yetsa, uni xodimlarga to‘g‘ri tushuntirishi lozimdir.«Inson potensiali» konsepsiyasini tushunishda Ringning jamoa bo‘lib qaror qabul qilish sistemasini olishimiz mumkin. Unga ko‘ra qaror qabul qilish uchun javobgarlikni butun guruh o‘z bo‘yniga olishi lozim. Bu sistemada masala o‘rtaga tashlangandan so‘ng oldin noformal guruhlarda muhokamadan o‘tadi, agar kimdir bu masalaga qarshi chiqsa, savol yana ushbu masalani o‘rtaga tashlagan insonga boradi.Yapon usullari ko‘pchilikni ustun kelishi emas, balki hammaning fikri birdamligi asosida qurilgan. Albatta, hammaning fikri bir xil bo‘lmaydi, shuning uchun ma’qul bo‘lgan

kompromiss topiladi. Yaponlar uchun o'zidan yoshi va lavozimi jihatidan katta bo'lgan insonga gap qaytirish yoki uning fikriga qo'shimsalik tarbiyasizlik alomati deb qaraladi. Shuning uchun norozilikni o'ta diplomatik holda bildirish lozimdir.

An'anaviy bo'lgan «X» va «U» modeliga qarama-qarshi bo'lgan holda, yaponlar «inson potentsiali» modelini muvaffaqiyatini qo'llab kelishyapti. Unga ko'ra odamlar o'z qobiliyatlarini rivojlantirgan va qo'llagan holda bu ishdan qoniqish hosil qilsin.

O'rta pog'ona boshqaruvchilariga Isikava Kaoru ushbu maslahatlarni beradi:

1. Xodimning foydaliligi uning fizik jihatdan doim mavjudligi bilan emas, balki bu xodimga firmaning ehtiyoji bilan belgilanadi.

2. Kimki xodimlarning boshqaruvi bilan shug'ullansa, bu faqat yarmiga boshqaruvchidir. Haqiqiy boshqaruvchi deb shunday boshqaruvchi olinadiki, u o'zidan yuqori turganlarni ham boshqara olsin.

3. Qo'l ostidagi ishchilarga ba'zi huquqlar berilishi ularning qobiliyatlarini har tomonlama rivojlanishi va faollashishiga olib keladi.

4. Yuqori pog'onadagi boshqaruvchilarning sizning ishingiz natijalariga bo'lgan munosabatini doim kuzatavermang!

5. O'rta pog'ona boshqaruvchilari va ularning qo'l ostidagilari o'zlarining ish natijalari haqidagi axborot haqiqiylikiga javobgardirlar.

6. O'rta pog'ona boshqaruvchilari sifat to'garaklari faoliyatiga javobgardirlar.

7. Funksiyalar bo'yicha boshqaruv deb hisoblangan boshqa bo'limlar bilan hamkorlik va aloqa.

8. Kelajakka yo'nalish firmaning samarali faoliyati uchun asosiy omildir. Firma boshqaruvchisi o'z ishida 10 yil oldinga yo'nalib faoliyat ko'rsatmog'i, yuqori pog'ona boshqaruvchisi 5 yil oldinga yo'nalib faoliyat ko'rsatmog'i, bo'lim boshlig'i 3 yilga va bo'lim boshlig'i kamida 1 yil oldinga o'z faoliyatini yo'naltirmog'i kerak.

Yapon boshqaruv tizimidan ushbu xulosalarni chiqarish mumkin:

– odamlar bo'ysunishdan o'zlariga qoniqish hosil qiladilar va bu vertikal bo'ysunish barqaror va kuchli tizim hosil qiladi, menejmentning asosiy vazifasi

ishchilarni umumiy qiziqish va maqsadlarni tushunishga undashdir. Boshqaruv nazorat tizimi. Boshqaruv nazorati bu tashkilot maqsadlariga erishish uchun menejerlar faoliyatining asosi hisoblangan boshqaruv rejalashtirishi va aylanma aloqa tushunchalarining qo‘shilmasidir. Insonning boshqaruvchilik qobiliyati o‘zining chegaralariga ega, shuning uchun biznesning optimal masshtabi topilishi zarur, bunga misol, firmani tashkil qilishda filiallar tizimiga asoslangan «Matsusita» firmasidir.

1. Filial boshqaruvchilari ustidan nazorat o‘rnatish uchun yuqori boshqaruvchi kompaniyalar – filiallarda rejalashtirish tizimi, filiallarning ichki apital tizimi, har oylik buxgalter hisobotlar tizimi.

2. Bo‘lim boshliqlari ustidan nazorat o‘rnatish uchun filial boshqaruvchilari bo‘limlarining budjeti, har oylik buxgalter hisobotlar tizimi.

Filiallarda rejalashtirish oldin bo‘limlar bo‘yicha, keyin filiallar bo‘yicha amalga oshirilib, bu rejalar kompaniya miqyosiga olib chiqiladi. Bu usul o‘z ichiga quyidagi bosqichlarni oladi:

1. Kompaniyaning strategiyasini e‘lon qilish, kompaniyaning strategiyasi birmuncha mavhum tushuncha bo‘lib, ammo firmaning maqsadlariga baho berib, firma siyosati va maqsadlarini o‘zlashtirib, kon’yuktura qiyinchiliklarini yechishga yordam beradigan o‘ziga xos shiordir.

2. Filiallarda rejalashtirish direktivalari. Kompaniya strategiyasi mavhum narsa bo‘lganligi uchun filiallarda rejalashtirishga yo‘naltirishlari direktiva ko‘rinishida kompaniya prezidenti tomonidan belgilanadi.

3. Filiallarni rejalashtirish siyosatini aniqlash.

4. Har bir bo‘limning o‘z rejasini tuzish.

5. Bo‘limning budjet loyihasini tayyorlash.

6. Filial rejasining loyihasini tayyorlash.

7. Filial rejalarini tekshirish va tasdiqlash.

8. Filial rejasining tasdiqlangan loyihasini topshirish. Bu narsa «qirol tamg‘asi bosilgan hujjat», deb ataladi. Uni yuqoridagi boshqaruvchilariga topshirish marosimi filial boshqaruvchisi uchun katta sharafdir.

Yaponlar sonlarga ishonishadi. Ular hamma narsani ilg'ashadi. Ular biznesning hamma jihatlarini miqdoran ko'rsatishga harakat qilishadi.

Yaponlar o'z kuchini bekordan-bekorga sarf qilishmaydi. Hamma narsa yetarlicha yo'lga qo'yilgan, bu esa yaxshi menejmentdan dalolat beradi. Yapon menejmentida raqobatlantirish ham yaxshi yo'lga qo'yilgan. Bu quyidagilar bilan amalga oshadi: faxriy yorliq, sovg'alar, pul mukofotlari yoki qo'shimcha dam olish ta'tili, tanbehlar, jarima va ishdan bo'shatish ko'rinishida bo'ladi. Ishdan bo'shatish o'g'rilik, pora olish, adolatsizlik, kattaning yo'riqlariga asossiz kirmaslik kabi hollarda amalga oshiriladi. Mehnat resurslarini boshqarish. Yapon boshqaruvchilarining o'ziga xos tomonlaridan yana biri bu mehnat resurslarini boshqarishdir. Yapon korporatsiyalari xodimlarning ishini maksimal darajada samarador bo'lishiga erishishgan. Buning uchun yapon firmalari mehnat resurslarini boshqarishning Amerika tizimini qo'llagan. Bunda ish haqi, mehnat va ish joylarini tashkil qilish, xodimlarning malakasini oshirish va tekshirish kabi jihatlariga urg'u beriladi. Ammo-lekin yaponlar amerikaliklardan farqli xodimlarni korxonaga sodiqligidan ham foydalanadilar. Yaponiyada oddiy xodimdan tortib to katta boshqaruvchigacha korxonani bir katta tizim deb tushunadi. O'zini esa bu tizimning bir bo'lagi deb biladi, va agarda u o'z ishiga loqaydlak bilan qarasa uni deb butun tizim to'xtab qolishiga ishonadi va shunga qarab faoliyat yurgazadi. Ko'pgina xodimlar mehnat ta'tillarini juda qisqa muddatga va juda kam hollarda oladilar. Chunki «men kompaniyaga kerakli bo'lgan davrimda qanday qilib dam olaman», degan fikr ular uchun shiordir.

Yaponlar xodimlarni boshqa firmaga o'tib ketmasliklari uchun doimiy bandlik va staj bo'yicha rag'batlantiruvchi pul va lavozimlar berishini kafolatlaydilar. Boshqa firmaga o'tgan xodim o'z stajidan ayriladi. Va hammasini boshidan boshlaydi.

Yaponiyada bandlik o'ziga xos tomonlariga ega. Bu faqatgina ish beruvchi va ish orasidagi shartnoma bo'libgina qolmay, balki aqliy va hissiy xarakterga ega omildir. Yapon ishchilari o'ta punktualdir. Yapon ishchilarida tozalik va elegantlikka tabiiy yondashuv mavjuddir. Ular o'z hunarlari va bilimlari bilan guruhlanadi. Yapon firmalari har bir ishchini oila a'zosi sifatida ko'radi. Va shuning uchun korxonalar jamoasi bir oiladek, firma faoliyati davomida barcha qiyinchilik va xursandchiliklarni

birgalikda baham ko‘rishadi. Firma bir oila bo‘lib faoliyat ko‘rsatar ekan, asosiy urg‘u ishonch, hamkorlik va jamoa oldida turgan masalalarni o‘zaro yordam orqali yechishga beriladi. Odam o‘z-o‘zini hurmat qilishga muhtojdir. U mas’uliyat sezishni va o‘z bilim va tajribalarini oshirishni sevadi. Bu holda, yaponlar tili bilan aytganda, uzoq ijodiy hayot kechiradi. O‘z kuchini firma masalalarini yechishga qaratish bilan birga, ishchi o‘z bilim va malakasini oshiradi. Yaponiyada menejerlar firma maqsadi va siyosatini ishchilarga doimiy ravishda tushuntirib boradilar va ishchilar ham bunga o‘z roziliklarini yoki shikoyatlarini bildirishlari mumkindir. Ishchilar ma’muriyat bilan erkin aloqadalar. Firmaning muvaffaqiyati – ularning muvaffaqiyatidir.

Sifat boshqaruv tizimi. Sifat boshqaruvi tizimining vujudga kelishiga asos bo‘lgan narsa bu davlatning «kamchiliklari yo‘qligi uchun» harakatidir. Bu harakat mahsulotlar sifatini oshiribgina qolmay, balki ishchilarda mas’uliyat va o‘z ishini boshqarish xislatlarini kuchaytiradi. Boshidan sifatni nazorat qilish sifat to‘garaklarida amalga oshiriladi. Bunday to‘garaklarni tashkil qilish uchun sifat nazorati bo‘yicha yapon olimi Isakava Nafu boshqaruvchilarga quyidagi tamoyillar bo‘yicha ish ko‘rishni tavsiya etadi.

-O‘z ustida ishlash.

-Jamoa bo‘lib faoliyat ko‘rsatish.

-Sifatni boshqarish usullarini qo‘llash.

- Ish joyi bilan aloqa.

-Ish bilan bog‘liq faollilik va faoliyat ko‘rsatishni tinimsizligi.

-O‘zaro rivojlanish.

-Yangilik yaratish muhitini vujudga keltirish va ijodiy izlaniish tamoiili.

-So‘nggi bosqichda hammaning qatnashishi.

-Mahsulot sifatini oshirish muhimligini tushunish va bunga tegishli barcha choralarni ko‘rish.

Yana yapon tizimini harbiy tizimdan farqli o‘ziga xos xususiyatlari ham mavjud:

1) firma miqiyosida sifatni boshqarishda hamma bo‘limlarning roli;

2) sifatni nazorat qilish usullariga yangi kadrlarni o‘rgatish va shuningdek,

kadrlarni tayyorlash;

- 3) sifat to'garaklari faoliyati;
- 4) sifatni boshqarishni tekshirish (korxonaga Deming sovrinlari va boshqaruv faoliyatini nazorat qilish);
- 5) statistik usullarni qo'llash;
- 6) sifatni nazorat qilish bo'yicha milliy dasturlar.

Korxonada sifatni nazorat qilishda sifat to'garaklarining vazifalari:

1. Korxonada rivoji va mukammallashishiga yordam berish.
2. Ish joyida sog'lom va ijobiy muhitni yaratish.
3. Ishchilar qobiliyatini rivojlantirish va shuningdek, qobiliyatlarni firma manfaatlariga ishlatish.

Sifatni boshqarish ko'pgina ustunliklarga ega:

➤ U aniq sifat kafolatlarni beradi. Sifat nazoratini kuchaytirgan holda defektsiz ishlab chiqarishga o'tadi. Ammo defektlarni topib va ularni bartaraf etibgina qolmay, balki bu defektlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni ham aniqlash lozim.

➤ Sifatni kompleks nazorat qilish. Xaridorlarning didi va tabiatlarini o'rganishga qulay muhit yaratiladi va korxonada taklif etayotgan tovar xaridorgir bo'lishi va modadan qolmasligini kafolatlaydi.

➤ Sifatni kompleks boshqarish odamlar ongiga singib, noto'g'ri, haqiqiy bo'lmagan axborotni topishga ko'maklashadi. «Bilim – kuchdir» shiori sifatni kompleks boshqarish asosidir.

Qoidaga aylangan asosiy ideallarga quyidagicha tavsiya berish mumkin:

1. Har bir odamning tabiiy ehtiyoji – bu o'z ishida mukammalikka erishishdir. Agarda biz to'g'ri boshqarish olib borib, uni rag'batlantirib tursak, u o'z ishini doim mukammallashtirib borishi mumkin.

2. Individual ishni boshqaruvchi insonlar bu ishning haqiqiy mutaxassislaridir. Ish jarayonlarida ko'plab xatoliklarga yo'l qo'yishi mumkin, mutaxassislar esa bu qiyinchiliklarni yechishga o'zlarining qimmatli maslahatlarni berishi mumkin.

3. Xodimlar aql va tafakkurga egalar. Ular o'z ishining ham bilimdoni, ham ustasidirlar, ular muvaffaqiyatga intilib keladilar va mas'uliyatli ishdan ham qochmaydilar. Agarda o'z ishining mas'uli degan ruhda tarbiyalasak, keyinchalik tashkilotda juda kuchli ijodiy faollilikni kuzatish mumkin.

4. Sifat to'garagi bu mexanik mashina emas, balki to'xtovsiz jarayondir. U bir-biridan farq qiluvchi, ammo bir tomondan bu ta'lim va tarbiya beruvchi jarayon. Boshqa tomondan, ularning har kungi ishiga taalluqli bo'lgan marosimlarda qatnashishga da'vat qiluvchi jarayondir.

Yaponiyada 1951-yildan boshlab sifatni boshqarish tizimiga o'zining katta hissalarini qo'shganlarga U.E.Deming mukofoti topshiriladi. U.E.Deming Yaponiyada sifatni boshqarishning asoschisidir.

Iste'molchilarning didi – texnologiyalar o'zgarib borayotgan bu zamonda boshqaruvchilar o'z tafakkuri va yo'nalishlarini doimiy ravishda o'zgartirib turishlari kerak. Buni quyidagicha ifodalash mumkin.

1. Avvalambor kuch sifatga qaratiladi, qaysi vaqt ichidagi foydaga emas.
2. Asosiy iste'molchi inson – bu degani har bir narsani iste'molchi o'lchovi bilan o'lchash kerakligini bildiradi.
3. Ishlab chiqarish jarayonining keyingi bosqichi sening mahsulotingni iste'molchisidir.
4. Qaror qabul qilishda axborot bilan ta'minlanish va iqtisodiy hamda matematik usullarni qo'llanilishi bu jarayonni tinch, samaradorligini yuqori qiladi.
5. Boshqaruv tizimida har bir xodimning qatnashishi.

Yaponiyada menejment va kasaba uyushmalarning o'zaro aloqasi. Yapon sanoat tashkilotlarining uchta o'ziga xos xususiyatlari mavjud:

1. Butun umrga bandlik.
2. Stajning okladli va maoshga ta'siri.
3. Kasaba uyushmalarni tashkil qilish.

Yaponiyada ishchi uchun uning qiladigan ishidan ham ustun turadigan korxonalarda faqat bitta kasaba uyushma bo'ladi. AQSH, Angiliya, Italiya va boshqa mamlakatlarda menejerlar personalni boshqarishda juda katta qiyinchiliklarga duch

keladi. Kasaba uyushmalar doim menejerlarga qarashadilar. Odatda, kasaba uyushmalardan konfidensial bo'lgan ko'pgina axborotlarni yashiradilar. Bunday muhitda mehnat unumdorligi pasayadi. Yaponiyaning NOK firmasida yuqoridagi barcha qiyinchiliklar menejment va kasaba uyushmalarning o'zaro kelishuvi asosida bartaraf etilgan. Bu «Sodzyankay» vujudga kelishiga ko'maklashdi. «Sodzyankay» – bu ishchilarni vakolatli organi bo'lib, ishchilarning qiziqishlari, ish haqi va farovonligi haqidagi suhbatlarni tez-tez amalga oshirib turadi.

Yapon menejmenti kasaba uyushmalarni menejment va ishchilar orasida qonuniy vositachi sifatida ko'radi. Bu vositachi ko'proq ish haqi bilan shug'ullanadi. Yaponiyada kasaba uyushma bu bir firma miqiyosida barcha xodimlar uyushmasidir. U kasb yoki hunar bo'yicha bo'linmaydi. Shuning uchun ular menejmentning unumdorlik, foydalik va o'sish kabi ko'rsatkichlarining to'g'ri va ijobiy baholaydilar. Kasaba uyushmalar xodimlarning farovonligi faqat unumdorlik orqali vujudga kelishini tushunadilar. Shuning uchun menejment bilan birgalikda ish ko'radilar. Ishchi kuchini ko'payib ketishi kabi hollar ham vujudga kelishi mumkin. Bunday qiyinchiliklar birdamlik bilan hal qilinadi. Yaponiyada menejment va kasaba uyushmalar ishchilarning farovonligini oshirish uchun doim raqobatdadirlar. Ammo uyushmalar liderlari va menejment ikkita asosli taxmini aytadilar.

1. Firmaning gullashi boshqa masalalarni yechishga sharoit yaratib beradi.
2. Bir-birini yomon ko'rishlik hech kimga foyda keltirmaydi.

Umuman olganda Yaponiyada milliy birdamlik hissi juda yuqori turadi. Yaponlar yevropaliklarga qaraganda guruh bo'lib, yaxshi faoliyat ko'rsatadilar. Bu narsa, ayniqsa, biror bir masalani hal qilishda faol ko'rinadi.

O'zlarining «Yapon boshqaruv san'ati» kitoblarida A. Atos va R. Paskal quyidagilarni aytadilar: «Yaponlar har bir kishini iqtisodiy-ijtimoiy, psixologik va ruhiy ehtiyojlarga ega deb qaraydalar. Ammo yapon boshqaruvchilari boshqa institutlarga urg'u beradilar. Yaponlar uchun oila bu hayot kechirish tarzidir.

Yaponlar o'ta tartibli dirlar, ular jamoa manfaati va qiziqishlaridan kelib chiqib, ekstraordinal ishlarni ham qilishi mumkin. Yaponlar maqsad sari yo'nalgan insonlardir. Ular o'zlarini cheksiz mukammallashtirishga intiladilar.

«Yapon menejmenti 4 asosiy masalani hal qilishga kirishgan – texnologik innovatsiya, sanoatlashish, demokratiya va baynalmilallik. Bularning barchasi kattani hurmat qilish va jamoa fikri kabi omillarga o‘z ta’sirini ko‘rsatmaydi.

Yapon korxonalarida lider albatta mas’uliyatli lavozimga egadir. U guruhni birlashtiradi. U ichki ziddiyatlarni bosadi. Uning hokimyatini hamma tan oladi. Uning mavjud emasligi guruhni parokandalikka olib keladi.

Yaponiyada mavqey va hokimyat qanday ishlaganligiga qarab emas, qancha ishlaganligiga qarab beriladi.

O‘qish dasturi – bu ishda hamkorlikni rag‘batlantirishdir. U butun guruhni bilimi va tajribasini oshiradi. Ishlashga bo‘lgan ehtiyojini ham yuqori darajaga oshiradi. Yapon madaniyati o‘z ichida yaponlarning go‘zallikka bo‘lgan ehtiyojni ifodalaydi. Ularning go‘zallik hissi ko‘p qirralidir. Ular uchun go‘zallik bu noziklik, elegantlilik, did va oddiylikdir.

1.2. Innovatsiyaning klassifikatsiyasi.

Innovatsiyani bir qator belgilariga qarab klassifikatsiya qilinadi. Iqtisodiyotni rivojlanishdagi ahamiyatiga ko‘ra innovatsiya bazis, yaxshilaydigan va ratsionalizatsiyalaydigan ma’nolardan iborat. Innovatsiya jarayoni 2 xil: yetakchi (pioner); quvuvchi. Pioner tipidagi innovatsiya jarayoni jahon birinchiligiga erishishi uchun chegarani anglatadi (masalan, AQSH). Quvuvchi innovatsiya jarayoni arzon hamda tez natija beruvchi hisoblanadi (masalan, Yaponiya).

Yo‘nalishiga ko‘ra innovatsiya:

– ilmiy instrumentlar jarayon innovatsiyasi; – mahsulot innovatsiyasiga bo‘linadi.

Yangiliklar darajasi bo‘yicha innovatsiya klassifikatsiyasi bu – jami innovatsiyalarni yangilk darajasi bo‘yicha innovatsiyalariga nisbati orqali baholashdir.

Yangilik tushunchasi texnologik jarayon yoki mahsulotga nisbatan ishlatiladi. Mana shu nuqtada yangi mahsulotga nisbatan bazis innovatsiyasi yuzaga keladi.

Yangilash innovatsiyasi mahsulotlarni yanada sezilarli darajada yaxshilash, shuningdek, ishlab chiqarish usullarining sezilarli rivojlanishini anglatadi.

Innovatsiyada tovarlarning tashqi ko‘rinishini o‘zgartirish (ratsional innovatsiya) yoki estetik innovatsiya (rangi, dekoratsiyasi...) yoxud texnik o‘zgarishlar bo‘lib, buning natijasida tovarning konstruktiv tuzilishi o‘zgarishsiz qoladi.

Yangilik innovatsiyasi texnologik parametrlari bo‘yicha yoki bozor talabarlari bo‘yicha yangilanishni talab qiladi. Texnologik parametrlar bo‘yicha yangilanish, bu – mahsulotni yaratishda yangi muammolar va yarim fabrikatlar, shuningdek, komplektlanadigan yangi xomashyolardan foydalanishini talab qiladi.

Texnologik parametrlarga – jarayon yangilanishi:

- ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini qo‘llash;
- yuqori darajadagi avtomatizatsiyasi;
- ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini qo‘llash;
- yuqori darajadagi avtomatizatsiyasi;
- ishlab chiqarishning yangi metodlarini qo‘llash kiradi.

Yangi mahsulot texnologiyalari yaratish bo‘yicha ilmiy ish uchun hayotiylik davri mavjud bo‘lib, har bir innovatsion loyihaning alohida bosqichlarida yuzaga keladi.

Yangi jarayonlarni bir bosqichdan ikkinchisiga o‘tkazish quyidagi ketma-ketlikda o‘tkazishadi:

1- bosqich: bu g‘oyaning yuzaga kelishidan uning texnik ishlab chiqarishgacha bo‘lgan bosqich;

2- bosqich: o‘rtacha bosqich – g‘oyaning texnik yuzaga keltirishdan tijorat maqsadlarida qo‘llanishgacha bo‘lgan bosqich;

3- bosqich: intiho bosqichi – keng ko‘lamli ishlab chiqarishgacha bo‘lgan bosqich.

Innovatsiyaning ilmiy nuqtayi nazardan 4 bosqichi bor:

1) g‘oya ustida ilmiy izlanish; 2) g‘oyani yuzaga chiqarish; 3) g‘oyani o‘zlashtirish; 4) seriyali va keng ko‘lamda ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish.

Fanda mehnat bu – ijodiy yondashishdir, ya’ni izlanishlarni olib borish bo‘yicha ijod qilishdir.

Fandagi mehnat nazariy va eksperimental faoliyatining birligini tashkil etishi kerak, ya’ni har xil toifadagi xodimlar: olimlar, muhandislar, ma’muriyat xodimlari, xizmatchilarni birlashtirishi kerak.

Ilmiy mehnat jarayonida yangidan-yangi qonunlar tasavvurlar, hisobkitob usullari, xullas yangi bilimlarni hosil qiladiki, ular yangi tovar mahsulotlarni yaratishda qo‘l keladi.

Ilmiy mehnatning natijasi sifatida texnik obyektning qo‘llanilishi texnikasi tavsifi, qo‘llanilishi to‘g‘risidagi ilmiy axborotlar (yangi fundamental bilimlar) hisoblanadi. Ilmiy-texnik mehnat aniq bilimlarga suyanadi.

1.1- jadvalda innovatsiyaning klassifikatsiyasi keltirilgan.

1- jadval

Innovatsiyaning klassifikatsiyasi

	Tavsifli alomatlar	Innovatsiyaning guruhli tavsifi
1	Innovatsiyaning tatbiq etish sohalari	boshqaruv, tashkilot, ijtimoiy sanoat
2	Ilmiy texnik jarayoni (ITJ) bosqichlari	ilmiy, texnik, texnologik, konstruktorlik, ishlab chiqaruvchi, informatsion
3	Innovatsiyaning intensiv bosqichi	“bun”, teng kuchsiz, to‘liq
4	Innovatsiyaning amalga oshish tezligi	tez, sekinlashtirilgan, kanalovchan, tarqoq, teng o‘lchovli, har tomonlama o‘zgarish
5	Innovatsiya miqyosi	transkontinental, transmilliy, hududiy, yirik, o‘rta, kichik
6	Innovatsiya natijaliligi	baland, past, mustahkam

7	Innovatsiya samaradorligi	iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik integral
---	---------------------------	--

Ilmiy-texnik jarayon bosqichlari bo'yicha innovatsiya o'ziga hos xususiyatlarga ega:

- texnik mahsulotlarni ishlab chiqarishda rivojlangan usullardan foydalanish;
- tashkiliy boshqaruv xususiyati, avvalo, ishlab chiqarish transport va savdo, ta'limotda optimallikni tashkil etish bilan bog'liq;

2- jadval.

Alomatlar tavsifi	Alomatlar ma'nolari			
Ta'sir va miqyos kengligi	global	tarmoqli		mahalliy
Innovatsiyaning radikal darajasi	bazis	rivojlanuvchi		psevdo innovatsiya
G'oya manbalar	ochiq	ixtiro	ixchamlashgan takliflar	bosh-qalar
Yangilik turi	konstruktsiya va texnologiya			tirik organizm
Mavjud analoglarning o'rin almashtirish usuli	erkin o'rindoshlik		tizimli o'rindoshlik	

- informatsion xususiyat ilmiy-texnik sohada innovatsion faoliyatda ratsional informatsiyani yuzaga keltirish bilan bog'liq;

- ijtimoiy xususiyati mehnat sharoitini yaxshilash, sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat muammolarini yechishga qaratilgan. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda quyidagi innovatsiya klassifikatori jadvali keltirilgan (1.2-jadval).

Mazkur klassifikator innovatsiyani u yoki bu belgilar bo'yicha guruhlash imkonini yaratadi. Masalan: tarmoq innovatsiyasi bu – ma'lum bir sohaga qaratilgan boshqarishga ta'sirini belgilaydi.

Radikal innovatsiya darajasi – bu innovatsiyaning ta'sir parametrlarini belgilaydi.

Innovatsiya jarayoni o'ziga: fan-texnika ishlab chiqarish va iste'molni qamrab oladi.

- innovatsiya jarayonning boshi, odatda, fundamental yoki izlanish xarakteriga ega bo'lgan ilmiy izlanishlarni anglatadi, ya'ni to'liq nazariy yondoshish:
- mazkur izlanishlar asosida amaliy xarakterga ega bo'lgan izlanishlar, ishlar amalga oshiriladi.

1.2 Konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish va samaradorligining tahlili

Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyatni tashkil qilish. Bo'limlar, laboratoriyalar va sektorlar bo'yicha funksiyalarni ratsional taqsimlash, rahbar ko'rsatmalarining xodim majburiyatlari bilan mosligi birlashmaning tashkiliy va funksional tizimlari orasidagi munosabat, gorizontal va vertikal munosabatlarning maqsadga yo'naltirilganligi, har bir xodimning malakasi va xarakteriga mos ravishda tor ixtisoslashuvi – bularning barchasi innovatsion menejment doirasida hal qilinadigan masalalardir.

Innovatsion menejment tahlili birlashmada tashkiliy va funksional tizimlar orasida mutanosiblik yo'qligini ko'rsatmoqda. Funksional vazifalar tashkiliy tizim tomonidan moslashtirilgan deb bo'lmaydi.

Turli bo'limlarda bir xil ishlarning, masalan, shartnomalarni tuzish va moliyaviy tartibga rioya qilish va hokazolarning takrorlanishi ko'zga tashlanib turibdi.

Har bir bo'limda shartnomalar tuzish, olish tartibi debitorlik va kreditorlik qarzlarga yo'l qo'ymaslik, shartnoma shartlari bajarilishiga stimul berish yoki ular bajarilmaganda sanksiyalarning turli shakllarini qo'llash, kreditorlik qarzlarni undirish uchun xo'jalik-moliyaviy-ma'muriy va boshqa hisob-kitobni amalga oshirish

tartibi va qo'llanishi faktorining xizmatlari, moliyaviy kelishmovchiliklarni xo'jalik sudiga taqdim etish tartibi har bo'limni moliyaviy monitoring qilish va hokazolarning huquqiy asoslarini chuqur professional darajada biladigan xodimga ega bo'lish mumkin emas deb hisoblaymiz. Bularning barchasi bizni quyidagi xulosaga olib keladi: barcha bo'limlarning shartnomalari bilan shug'ullanadigan, umuman birlashmaning shartnomaviy munosabatlari bilan shug'ullanadigan bitta bo'limni shakllantirish lozim.

Bu bo'lim zimmasiga kreditorlik va debitorlik qarzlarini minimumga yetkazish uchun shartnoma imzolashga qadar hamkorning moliyaviy ahvolini va to'lovga qobiliyatini o'rganish ham yuklanishi kerak.

Oldingi mavzuda tahlil qilganimizday birorta bo'lim marketing bilan shug'ullanuvchi funksiyaga ega emas. Bozor iqtisodiyoti sharoitida marketing izlanishlarisiz tijorat ishlarini olib borib bo'lmaydi. Ilmiy-texnik mahsulot va xizmatlar bozorini sektorlarga bo'lib, har bir sektorda talab va taklifni o'rganib chiqish kerak. Bozordagi raqobatchilarni potensial imkoniyatlarini sistematik tarzda o'rganish kerak.

Rejalashtirilayotgan yildan oldingi yilning oxirida mos funksional bo'limlar shartnomalar tuzish bo'yicha o'z takliflarini berishlari shart. Lekin shartnomani tuzish, hamkorlar bilan muzokaralar olib borish shartnoma shartlarining hajmi, sifati, muddati, moliyaviy monitoringi bo'yicha bajarilishi bilan tavsiya qilingan bo'limning yuqori malakali yurist va iqtisodchilari shug'ulanishi zarur.

Masalaning ikkinchi tomoni ham mavjud. Yangi buxgalteriya balansida «Majburiyatlar» degan maxsus qismi bo'lib, ishda bu majburiyatlarning bajarilishi ham yangi loyihalananayotgan bo'lim zimmasiga yuklatilishi kerak. Bundan tashqari, u bu qisim yuzasidan buxgalteriyaga o'z vaqtida to'liq axborot berishi kerak.

Ma'lumki, majburiyatlar bu mavjud resuslarga nisbatan e'tirozlardir. Ko'rib turganimizdek majburiyatlar bu o'zida doimiy hisob-kitobni mujassamlashtirgan bugalteriya balansining eng asosiy 3 qismidan biridir.

Doimiy hisob-kitob balans tenglamasida quyidagicha ifodalanadi: aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital.

Bunday majburiyatlar nimaga tengligini topishimiz mumkin: majburiyatlar, aktivlar, xususiy kapital.

Bu sohada boshqaruv funksiyasi amalga oshirilib, qayta tuzilayotgan bo‘lim shartnoma tomonlari bilan majburiyatlarini shubhasiz bajarilishini ta‘minlaydi. Bularning barchasini KIITB birlashmasi zaxiralari sifatida ko‘rib chiqish kerak va uning amalga oshirilishi natijasida «Paxtasanoatilm» OAJ IIUM innovatsion menejmenti samaradorligi oshishini kutish mumkin.

Ilmiy-tadqiqot ishlari rentabelligi o‘shishiga xizmat qiladigan asosiy potensial zaxira bu narx shakllanishi sohasidir. Turli xil tadqiqot ishlari uchun umumiy aniq mezonlarning yo‘qligi hech kimga sir emas, shuning uchun bu yerda yashiringan ochilmagan zaxiralar ularning potensial ishlab chiqarish darajasi bilan bog‘liq va bundan erishilgan daraja yaqin horij (MDH) mamlakatlari va xalqaro talabdagi darajalar bilan taqqoslanishi kerak. Ilmiy tadqiqot mahsulotining narxi shu bilan birga yangilanish kashfiyot darajasiga ham bog‘liq.

Yangilanish darajasi – kashfiyot darajasini to‘g‘ri baholash uchun dunyoda har yili 2–3 kashfiyot nishonlanadi.

Kashfiyot – oldin insoniyatga ma‘lum bo‘lmagan hodisa. Bir kashfiyot inson hayotining turli jabhalarida yuzlab yangiliklar yaratilishiga olib keladi.

Ixtiro – bu kashf etilgan tarkib va xossalarni inson, jamiyat, atrofmuhit, tomonidan oqilona o‘zlashtirilishidir.

Ratsionalizatorlik taklifi aynan qandaydir muhit, vaziyat, predmet, hodisa uchun ixtironing o‘zlashtirilishi yoki takomillashtirilishidir. Har bir ixtiroga inson hayotining turli sohalarida yuzlab ratsionalizator takliflari to‘g‘ri keladi.

To‘laqonli yuqoridagi baholash mezonlari bozor talabi va taklifi hamda raqobatchiliklarning xulq-atvorini hisobga olgan holda ish natijalariga narxlarni belgilash kerak. Narx faqatgina barcha xarajatlarni qoplabgina qolmay, IINM xodimlariga stimuly berish mumkin bo‘lishi ishlab chiqarishni kengaytirish tashkilotining ilmiy salohiyati va kuchini oshirish zaxira fondlarini yaratishga imkon beradigan daromadni ham o‘z ichiga olishi kerak. KIITB samaradorligini oshirishning muhim zaxirasi – bu «Paxtasanoatilm» IICHM OAJ bo‘limlari

bajaradigan funksional iqtisodiy vazifalarni qayta taqsimlashdir. Shunday qilib, birlashma tarkibida quyidagilar mavjud:

- iqtisodiyot laboratoriyasi, 5 shtat birligi bilan;
- prognozlashtirish va iqtisodiy tahlil bo‘limi, 2 shtat birligi bilan; – texnik-iqtisobiy asoslash, loyihalash bo‘limi, 4 shtat xodimi bilan.

Savol tug‘iladi, nega asosida bozor iqtisodiyoti yotadigan iqtisodiy muammolar alohida 3 ta mustaqil bo‘limda bir-biri bilan aloqasi hal qilinishi kerak. Chunki bu jamoalar bilan hal qilinadigan iqtisodiy muammolar kelib chiqishi jihatidandir. Ularni bitta yirik iqtisodiy birlikka birlashtirish yaxshi emasmi, bu tarmoq miqyosidagi yirik iqtisodiy muammolarni yechishga imkon beradi, ilmiy ishlab chiqarishda izchil koordinatsiya bo‘lardi, tarmoqda yagona iqtisodiy siyosat yurgizish real imkoniyati vujudga kelardi.

Ilmiy konstruktorlik innovatsion faoliyat samaradorligining tahlili. Afsuski, birlashmada amaliy va nazariy hisob-kitoblarda faqat bitta iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodikasi o‘zlashtirilgan va qo‘llaniladi. Bu xarajatlar bo‘yicha nisbiy iqtisodiy samaradorlikning hisobidir.

$$P = S + I E_n$$

bunda, P – xarajatlari; S – yangi texnika yoki xizmatning tannarxi boshqa hollarda ekspluatatsion xarajatlar; I–yangi texnika yaratish uchun innovatsion xarajatlar; E_n – 0,615 ga teng bo‘lgan samaradorlikning me‘yoriy koeffitsenti.

Biz o‘rgangan, tahlil qilgan birorta ilmiy-texnik hisobotda ilmiy-tadqiqot ishi tugallanmaguncha iqtisodiy samara hisobining hech qaysi biri turi amalga oshirilmagan.

Masalan, quyidagilar hisoblanmagan: mavzu tanlanishida natijalar bo‘yicha ilmiy-tadqiqot mavzularini iqtisodiy asoslashga bunday yondashuv innovatsion xarajatlar tavakkal darajasini oshiradi va tez-tez natijasiz yoki salbiy kapital bilan tugashi mumkin. Masalan, RSTU 3592–92 ga o‘zgartirish koeffitsientini kiritish harakatlarida tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosaga kelib, «Mumkin bo‘lgan doirada mavjud 10% li farqlanishni RSTU 3592– 92 standartiga kiritishni maqsadga muvofiq emas deb topiladi».

Bundan tashqari quyidagilar qo‘llanilmaydi:

- iqtisodiy samaradorlikni hisoblashda vaqt omilini hisobga olish usuli. Axir vaqt bilan albatta hisoblash shart.
- baholash depressiyasi hisoblanmaydi, shuning uchun o'z vaqtida ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishdagi tavakkal darajasini hisoblash mumkin emas;
- yangi mahsulot ishlab chiqarishda teng vaqtdagi xarajatlarni hisoblash metodikasi amalda qo'llanilmaydi;
- tarmoq miqyosida umumiy iqtisodiy samaradorlik hisobi olib borilmaydi.

Umumiy iqtisodiy samaradorlik

$E_{um} = DI$

Bu yerda, E_{um} – qo'yilgan innovatsion vositalardan umumiy iqtisodiy samaradorlik;

D – ishlab chiqarishning texnik darajasi o'sganligi hisobiga daromadning o'sishi;

I – innovatsion vositalar hajmi.

Iqtisodiy samaradorlik hisobida vaqt omilini hisobga olish. $E_v = E_n \times F$
($T_1 - T_2$)

Bu yerda E_v – yangi texnikani kiritishni tezlashtirishdan iqtisodiy samaradorlik;

E_n – samaradorlik me'yoriy koeffitsenti; T_1 va T_2 rejadagi va haqiqiy yangi texnika kiritish davomiyligi.

Hisoblarning yuqoridagi mexanizmlari orqali ilmiy-tadqiqot ishining u yoki bu olib borish texnologiyasida iqtisodiy samaradorlikning qanday zaxiralari mavjudligini aniqlash mumkin.

1.3 Innovatsiya jarayonida xorij tajribasi imkoniyatlari

Hozirgi paytda jahon hamjamiyatining rivojlangan mamlakatlarida an'anaviy ilmiy texnika taraqqiyotida innovatsion, ilmiy texnologik tartibga jadal o'tish jarayoni ro'y bermoqda. Innovatsion tartibning avvalgisidan farqi shundaki, fanning shakllanishi va davlat tomonidan moliyalashtirish tizimidan texnologik va ilmiy

innovatsiyalar barcha turlarini davlat tomonidan rag'batlantirishga o'tish kuzatilmoqda.

Hozirda AQSHda va xususan, g'arbiy Yevropada, eng avvalo Fransiya, Germaniyada fan-texnika siyosatining innovatsion siyosatga aylanishi ro'y bermoqda. Uning asosiy vazifasi – ilmiy va texnologik innovatsiyalar, eng avvalo, kichik va o'rta korxonalar uchun, shuningdek, o'rta va qisqa muddatli dasturlar sohasida tezkor diversifikatsiya uchun eng qulay sharoitlar yaratishdir. Fanni moliyalash bo'yicha AQSH jahonda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi.

Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ITIMTni moliyalashdagi davlatning roli ancha faol bo'lib, faqat davlat tashkilotlari tomonidagina amalga oshirilmaydi. Hozirgi vaqtda AQSHda federal hukumat ulushi (moliyalash manbayi sifatida) barcha xarajatlar salmog'ining 50 foizini tashkil etadi.

Bu ko'rsatkich Buyuk Britaniya, Shvetsiya va Germaniyada 40 foiz atrofida, Fransiyada 57 foiz, Yaponiyada 28 foiz. ITIMT sohasining davlat tomonidan bunday e'tibor bilan ko'plab quvvatlanishi qonuniy bo'lib, bir qator dalillar bilan izohlanadi.

Ilmiy tadqiqot konstruktorlik ishlari davlat tomonidan turli shakllarda qo'llab-quvvatlanishi mumkin, jumladan:

- ilmiy tadqiqotlar uchun bevosita budget mablag'larini ajratish (davlat tashkilotlari orqali moliyalash, shartnomalar tuzish, subsidiyalar ajratish). Ayni holatda davlat yirik xarajatlar talab qilinadigan va ko'plab tavakkalchilikka ega bo'lgan fanning yetakchi yo'nalishlaridagi ko'p kapitalli tadqiqotlarni moliyalashni o'z bo'yniga oladi;
- ilmiy tadqiqotlarni (ITIMT) bilvosita moliyalashning turli usullari: xususiy kompaniyalar, innovatsiya jarayonini rag'batlantirish, shuningdek, ular investitsiyasini yangi asbob-uskunalar olish uchun kengaytirish maqsadlarida soliq va amortizatsiya imtiyozlaridan foydalanish.

Davlat ayni vaqtda kichik tadqiqot biznesi uchun shart-sharoit yaratishga ko'maklashadi, davlat tomonidan fan-texnika taraqqiyotini bevosita moliyalash xususida to'laroq to'xtab o'tamiz.

Uchinchi usul bo'yicha subsidiyalar (grantlar) beriladi, subsidiyalarning o'ziga xosligini quyidagicha belgilash mumkin:

ular kichik ijrochilarning asosiy ish joyida oylik ish haqidan va unga

bo'g'liq bo'lmagan holda beriladi; subsidiyalar qayfarib berilmaydi;

subsidiya olgan olim yoki ilmiy jamoa olgan mablag'larni mustaqil sarflaydi.

AQSH davlat innovatsiya siyosatining obyekti – bu asosan xususiy biznesdir. Davlatning bu boradagi siyosati mavjud ilmiy-texnik yutuqlardan xo'jalikda foydalanishga, ilmiy-texnik majmuada ichki aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan.

Davlat innovatsiya siyosatining usul va vositalari ancha keng. Bunga u yoki bu ma'noda biznesning innovatsion faolligini rag'batlantiruvchi turli xil davlat tadbirlari kiradi. Amerikalik mutaxassislarning ta'kidlashicha, eng samarali tashkiliy shakllardan biri universitet – sanoat, tadqiqot markazlari sanaladi. Davlat ishtirokida tashkil etiladigan bunday markazlar doirasida juda keng ko'lamdagi ilmiy-texnik masalalarni hal etish imkoni mavjud. Sanoat korxonalarini va universitetlarning hamkorlikdagi tadqiqotlariga oid yirik dasturlar davlatning maqsadli ilmiy jihatdan ishtirokchilar faoliyatining boshqa korporatsiya mexanizmini nazarda tutadi.

O'zbekistonda AQSH davlat innovatsiya siyosatining ma'lum bir tomonini qo'llash mumkinki, bunda davlat moliyaviy mablag'larining umumlashishini va sanoat moddiy texnika bazasini malakali oliy o'quv yurtlari kadrlari bilan ta'minlashi rag'batlantirilishi lozim. Uzoq istiqbolga mo'ljallangan tavakkal ilmiy texnika loyihalariga mablag' ajratishga sanoat korxonalarini qiziqtirish uchun davlat dastlabki xarajatlarni o'z bo'yniga olib qolmasdan, ishtirokchi firmalarga kashfiyot va ixtirolardan foydalanishda bepul litsenziyalar ham berishi kerak bo'ladi.

AQSHdagi eng yirik kompaniyalarda ishlab chiqarish hajmi ko'pincha eng maqbul me'yordan oshadi, aynan shu narsa ilmiy texnika soha rivojlanishida monopoliyani to'xtatadi, kichik firmalar faoliyatining muvaffaqiyati ham shunda. O'zbekistonda yirik firmalar sateliti (ko'makchisi) sifatida ishlaydigan kichik firmalarni tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratish zarur.

Aytaylik, Yaponiyada innovatsiya siyosatini amalga oshirishning o'zgacha mexanizmi mavjud, ya'ni Yaponiya hukumatining dasturiy hujjatlarida bayon etilgan ilmiy texnika yangiliklari yaratilishida strategik tadqiqotlar yetakchilari, yo'l boshchilari guruhi o'qitilishini ta'minlashga qaratilgan. Ayni paytda, innovatsiya siyosatini qayta ko'rish zaruriyatidan kelib chiqqan holda, shu mamlakatning

boshqalardan afzal bo'lgan o'z texnika va texnologiyasini ishlab chiqish hamda tatbiq etish patent, litsenziya savdosiga nisbatan talabchanlikni oshirish orqali rag'batlantiriladi.

Yaponiyada ishlab chiqilgan mazkur siyosat amalga oshirilishining o'ziga xos tomoni shundaki, kompaniyalarning loyihalarga (ko'pincha davlat tomonidan moliyalanadigan) jalb etish mexanizmidir. Davlatning bu jarayondagi roli xususiy sektorda, jamoa, sanoat, ilmiy tadqiqotlarni rag'batlantirishda ko'rinadi. U birinchi galda yirik korporatsiyalar bilan hamkorlik qilishga intiladi.

Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, demak, O'zbekistonda shakllanayotgan innovatsiya sohasi jiddiy texnologiyalarni amalga oshirish assotsiativ shaklda ilmiy tekshirish tashkilotlari va korxonalari imkoniyatlarini vaqtinchalik yoki doimiy tarzda birlashtirishni talab etadi. Albatta, bunda bosh loyihani amalga oshirish uchun davlat buyurtma berish orqali ko'maklashmog'i kerak.

Sanoati rivojlangan ilg'or mamlakatlar innovatsiya siyosatining zamonaviy davlat strategiyasiga xos bo'lgan bir qator umumiy xususiyatlarini sanab o'tish mumkin:

- ilmiy tadqiqotlarning davlat tomonidan moliyalanishi; soliq va amortizatsiya siyosatiga mos holda rivojlangan kontrakt tizimi
- yordamida biznesga ilmiy tadqiqotlar uchun ta'sir o'tkazish; universitetlar va davlat ilmiy markazlarida umummilliy ahamiyatga ega ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish; ta'lim tizimini moliyalash va tashkiliy takomillashtirish, ayniqsa,
- yuqori malakali kadrlar tayyorlash; ilmiy-texnik ma'lumotlarni tarqatish tizimini yanada rivojlantirish.

Yuqorida sanab o'tilgan sanoati rivojlangan mamlakatlardagi davlat innovatsiya sohasi strategiyasining umumiy tomonlarini u yoki bu darajada O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkin. Bu o'rinda albatta, ilgari to'plangan tajriba, an'ana va hukumatning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish kerak bo'ladi.

Fransiyada ilmiy-texnikani rivojlantirish afzalliklarini ishlab chiqish vazifalari uch yo'nalishida olib boriladi. Birinchi darajadagi ishlar, asosan, ilmiy tadqiqotlar ilmiy markazi (CNRS) tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur markaz ilmiy

tadqiqotlarni, jumladan, ijtimoiy va inson haqidagi fanlar bo'yicha tadqiqotlarni moliyalash borasidagi milliy agentlik sanaladi, u asosan, fundamental tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Ilmiy-texnika va innovatsiya rivojlanishining ustunliklarini bashorat qilish hamda belgilash bo'yicha ishlar esa, Fransiyadagi yirik xususiy sanoat va davlat korxonalarini tomonidan amalga oshiriladi. Bu borada bir qator muammolar mavjud bo'lsada, Fransiya yirik bashorat qilish loyihalarini amalga oshirish bo'yicha katta tajribaga ega. Xususan, atom va molekulyar fizika, qattiq jismlar fizikasi rivojlanishi bo'yicha bashoratlar qilingan.

Italiyada moliyalash va texnik imkoniyatlar muammolari mavjud tarmoqlarga oid korporatsiya va kichik innovatsiya firmalari o'rtasida nomustahkam aloqa mavjud. Daniyada esa, «tarmoqlar sxemasi» (chizmasi) deb ataluvchi kichik innovatsiya firmalar tarmog'i mavjud bo'lib, u Angliya, Ispaniya va AQSHga eksport qilinadi.

Shvetsiya va Norvegiyada ishchilarning biznesda ishtirokiga ko'maklashishda boy tajriba to'plangan. Buyuk Britaniya xususiy kapitalni jalb etish chora-tadbirlarini qo'llaydi. Niderlandiya va Belgiyada texnologik reytingni yaratish uchun muntazam tarzda ishlovchi banklar va innovatsiya markazlari tarmoqlari tashkil etilgan.

Innovatsion jarayonlarni doimiy tadqiq etish uchun Evropa hamjamiyati 1983-yilda SPRINT innovatsiyalar va texnologiyalarni uzatishga ko'maklashishning strategik dasturini yaratdi. Bu Yevropada innovatsion jarayonlar samaradorligini belgilovchi omillarni davriy tadqiq etishni boshlab berdi. Ushbu dasturni amalga oshirish natijasida to'plangan ma'lumotlar «innovatsiya to'g'risidagi yashil kitob», deb nomlanuvchi ma'ruzaning yozilishiga sabab bo'ldi. Unda innovatsiya jarayonlarini rag'batlantirishning mavjud imkoniyatlari taklif etilgan.

MDH mamlakatlaridagi iqtisodiy islohotlarga texnik jihatdan ko'maklashish bo'yicha TESIS dasturi birinchi galda o'z oldiga xususiylashtirishning bozor shakllari, moliya, tadbirkorlikni rivojlantirish, tadbirkorlik infratuzilmasini yaratish sohaslaridan Yevropa Nou-Xau tajribalarini o'zlashtirishga qaratilgan. Ko'rinib turibdiki, u asosan boshqaruv, axborot va moliya sohasidagi loyihalarni moliyalashga qaratilgan.

INTAS dasturi esa, axborotlar va xodimlar bilan ilmiy-texnik almashuvining an'anaviy kooperativ shakli sanaladi, u innovatsiya sohasi uchun deyarli ahamiyatsiz.

Xulosa qilib aytganda, innovatsiya jarayonlarini boshqarish bo'yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish ilmiy-texnik ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ilmiy imkoniyatlarini ochish, xorij texnologiyasini keltirish, raqobatbardoshlik yo'nalishlarini aniqlash va boshqa masalalarni hal etishga qaratilgan.

1.4 Innovatsion loyihalarni tahlil qilish usullari, tanlash, xatari va noaniqlik omillari

Loyihani me'zonlar to'plami yordamida tahlil qilish natijalarini rasmiylashtirish zaruriyati tug'ilganda (bu ko'p sonli alternativ loyihalarni tahlil qilishda kerak bo'ladi) loyihalarni balli baholashdan foydalaniladi. Baholashning balli usuli quyidagicha. Loyiha natijalariga ta'sir etuvchi eng muhim omillar tanlab olinadi (me'zonlar ro'yxati tuziladi). Mezonlar ahamiyatlilik darajasi bo'yicha terib chiqiladi. Buni boshqaruvchilardan aniqlash mumkin, ya'ni ularga 100 punktdan iborat ko'rsatkichlarni me'zonlar guruhiga ajratish taklif etiladi (umumiy qaror uchun u yoki bu me'zonlarning ahamiyatlik darajasi bo'yicha).

Har bir aytib o'tilgan me'zonlar bo'yicha sifatli baholar («juda yaxshi», «yaxshi» va h.) miqdoriy ifodalaniladi. Buni mutaxassislar me'zonlarini miqdoriy ifodalash yo'li bilan aniqlay oladilar.

Agar balli baholash asosiy sxemasiga tasodifni olib kirilsa, ekspertlar vazifasini osonlashtirish va shu vaqtning o'zida aniqroq natijalarga erishish mumkin. Loyihani u yoki bu ko'rsatkichi yaxshi-yomonligini aniq farqiga borish juda ham qiyin, chunki ko'p me'zonlar shu balli baholash tizimida tasodifni ishlatishda esda tutiladi: Loyiha ko'rib chiqish uchun har bir me'zon bo'yicha ekspertlar juda yaxshi, yaxshi va h. natijalarga erishish imkonini baholaydilar va bu loyiha bilan bog'liq bo'lgan xavfni hisobga olishga yordam beradi.

Bu usul bo'yicha umumiy baho quyidagicha olinadi: ranglar tarozisi bu ranglarga yetish ehtimoliga ko'paytiriladi va bu yo'l bilan me'zonning ehtimolli tarozisi yopiladi, keyin bu me'zon tarozisiga ko'paytiriladi, har bir me'zon bo'yicha

olingan ma'lumotlar qo'shiladi. Lekin olingan loyiha baholarini to'raligicha to'g'ri deb bo'lmaydi. Bu holat har bir omilga tegishli tarozini topishda foydalaniladigan fikrlar hamda har bir rangga sonli miqdor berishdagi subektivlik bilan bog'liq. Shuning uchun umumiy bahodagi ozgina farq qaror qabul qilish uchun asos bo'la olmaydi. Balli ko'rsatkich mohiyatini ehtiyot bo'lib tushuntirish kerak.

Boshqa usullar. Loyihani tanlashda uning samaradorligini baholashda noaniqlik va xatar omillarni hisobga olish kerak. Bu savolni to'raligicha o'rganish ushbu o'quv qo'llanmasi chegarasidan chiqib ketadi, shuning uchun ularga qisqacha to'xtab o'tamiz.

Noaniqlik deganda loyihani amalga oshirish shart-sharoitlari haqidagi axborot noaniqligi, shu bilan bir qatorda xarajat va natijalar to'g'risidagi axborot noaniqligi yoki to'liqmasligi tushuniladi. Loyihani amalga oshirish jarayonida ro'yobga chiqadigan xalal beruvchi holatlar kelib chiqishi bilan bog'liq bo'lgan noaniqlik xatarlari.

Loyihaga baho berishda quyidagi noaniqlik va investitsion xatarlarga e'tibor qaratiladi:

- iqtisodiy qonunchilik va joriy iqtisodiy holat barqarormasligi, investitsiya qilish va foydani ishlatish shartlari bilan bog'liq xatar.
- tashqi iqtisodiy xatar (savdo va yetkazib berishlariga chegaralar kiritish, chegaralarini berkitish va h.);
- siyosiy holat noaniqligi mamlakat yoki regionda ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar xatari;
- bozor konyukturasini, valyuta kurslarini tebranishlari;
- tabiiy-iqlimiy sharoitlar aniqlanmasligi, tabiiy ofatlar ro'y berish ehtimoli;
- ishlab chiqarishni texnologik xatari (avariyalar, uskunalarning xato ishlashi, ishlab chiqarish braklari);
- qatnashchilarning maqsadlari, qiziqishlari va axloq noaniqligi;
- qatnashchi korxonalarining ish holati va moliyaviy ahvoli haqidagi axborot to'qimasligi yoki noaniqligi.

Eng aniq usul bu noaniqlikni rasmiylashtirilgan ravishda ifodalash usulidir. Innovatsion loyihalarni baholashda eng ko‘p uchraydigan noaniqliklar turlariga nisbatan bu usul quyidagi etaplarni o‘z ichiga oladi:

- loyihani amalga oshirishni ehtimolli shartlarini va bu shartlarga javob beruvchi xarajatlarning barchasini ifodalash (sug‘urta va δ bilan bog‘liq sanksiya va xarajatlarni hisobga olgan holda);
- noaniqlik omillari haqidagi boshlang‘ich axborotlarni amalga oshirishni alohida ehtimolli shartlari va mos samaradorlik ko‘rsatkichlar hamda ularni o‘zgarish intervallari haqidagi axborotga aylantirish;
- amalga oshirish shartlari noaniqligini hisobga olgan holda loyihaning umumiy samaradorligi ko‘rsatkichlarini aniqlash;
- innovatsion loyihalarni baholashni solishtirma xarakteristikasi quyidagi 2.1-jadvalda berilgan.

3- jadval.

Innovatsion loyihalarni tanlashning asosiy usullari

Usul nomi va uning qisqacha ta‘rifi	Usul afzalliklari	Usul kamchiliklari	Usul qo‘llash muhiti
Loyiha o‘z-o‘zini qoplashni diskont usuli daromadlarning diskontlangan pul oqimi xarajatlarning diskontlangan pul oqimiga tenglashish vaqti aniqlanadi.	Pul oqimlari konsepsiyasidan foydalaniladi. Qayta moliyalash imkoniyati va pullarning vaqtinchalik bahosi hisobga olinadi.	Avvalgi usulga qarang.	Avvalgi usulga qarang.

<p>Sof joriy qiymat usuli daromadlarning barcha pul oqimlarining haqiqiy qiymati summasi va xarajatlar summasi orasidagi farq yoki loyihadan tushgan sof pul oqimi sifatida aniqlanadi.</p> <p>Agar bu ko'rsatkich 0 dan katta bo'lsa loyiha o'tadi. Agar loyihaning sof qiymati 0 teng bo'lsa korxonada loyihaga loqayd.</p>	<p>Bu usul moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi aksionerlar foydasini ko'paytirishga erishishga qaratilgan.</p>	<p>Quyidagi hollarda sof joriy qiymat kattaligi to'g'ri me'zon bo'lmaydi:</p> <p>a) boshlang'ich katta xarajat talab qiladigan loyiha va boshlang'ich kam xarajatlar talab qiladigan loyihalardan tanlanayotganda;</p> <p>b) katta joriy qiymatli, uzoq qoplash muddatli va kichik joriy qiymatli, qisqa qoplash muddatli loyihalardan biri tanlanayotganda.</p> <p>Shunday qilib bu usul rentabellik.</p>	<p>Yagona loyihani tasdiqlash yoki undan voz kechishda hamda bir necha loyihalardan biri tanlab olinayotganida ichki rentabellik stavkasiga teng keladigan usul qo'llaniladi.</p> <p>Bundan tashqari, har xil pul oqimlariga ega bo'lgan loyihalarni tahlil qilishda bu usul qo'llaniladi.</p>
		<p>Chegarasi va loyihaning moliyaviy ta'minoti haqida fikr yuritishga yordam beradi. Usul ko'chmas mulk va xomashyo o'zgarishini loyihaning sof joriy qiymatiga ta'siri obyektiv aks ettirilmaydi. Usul qo'llash diskontlash stavkasi prognoz qilish qiyinchiligi bilan bog'liq.</p>	

2-bob Innovatsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon

2.1 Innovatsiya – barqaror rivojlanish omili

Investitsiyani qoplash muddati. Bu usul eng sodda usul bo'lib, bunda investitsiya qanday muddatda olinadigan foyda hisobi qoplanishi aniqlanadi. Pul tushumi yillar bo'yicha bir tekis kelib tushganda:

Investitsiyalar

Qoplanish muddati (n)= _____

Amortizatsiya yili+yillik sof foyda

Agar pul tushumi bir tekisda kelib tushmasa, investitsiyani qoplanish muddati pul tushumining investitsiya qiymatidan ortib ketish muddatiga teng.

Bu usul sodda bo'lgani bilan o'ziga xos kamchiliklarga ega. Birinchidan, bir xil umumiy daromad summasi, daromadni yillar bo'yicha har xil taqsimlaydigan loyihalar orasidagi farqni ko'rsatmaydi. Ikkinchidan, investitsiya qoplangandan keyingi davrni hisobga olmaydi. Shunga qaramay bu usuldan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, korxonada investitsiyani qisqa muddatda qoplanishidan manfaatdor bo'lsa, odatda, bu hol tez o'zgaruvchan texnologik sohalarda namoyon bo'ladi.

Investitsiya samaradorlik koeffitsienti. Yana bir investitsiya loyihalarini baholash usuli – bu investitsiya samaradorlik koeffitsientini hisoblash usulidir (investitsiya buxgalter rentabelligi). Bu koeffitsient yillik o'rtacha foydani investitsiya o'rtacha qiymati bo'lishi orqali topiladi. Bu koeffitsientni hisoblashda o'rta yillik sof foyda (balans foyda budget ajratmalari) va investitsiya o'rtacha qiymati uning boshlang'ich ishlab chiqarish qiymatining yarimidan foydalanadi. Olingan qiymatni umumiy kapital samaradorlik koeffitsienti bilan taqqoslab ko'rish e'tiborga molik.

O'rtacha yillik sof foyda

Investitsiya samaradorligi koef. = _____

Investitsiyalar yig'indisi+
Asosiy fondlarni qoldiq bahosi

Umumiy sof foyda

Kapital samaradorlik = _____

Umumiy kiritilgan vositalar yig'indisi

Qo'shilgan mablag' umumiy summasi. Bu usulning soddaligi ham qo'llanishga qulaydir, lekin bu usul ham o'ziga xos kamchilikka ega, bunda vaqt omilini hisobga olinmaydi. Masalan: bir xil o'rtacha yillik foydani, haqiqatda esa bu foyda yillar mobaynida o'zgarib boradi. Ma'lum darajada, birinchi ikkita usulning kamchiliklari pul oqimlarni diskontlash tamoiliga asoslangan usullarni qisqartirilishiga olib keladi. Jahon amaliyotida bir necha bunday usullar mavjud, ularning mohiyati investitsiya umumiy qiymatini kelajak tushumlar qiymati bilan taqqoslashdan iborat. Bir qator yillar mobaynida investitsiyalar ma'lum yillik daromad beradi, bular mos ravishda $R_1, R_2, R_3, R_4, \dots R_n$ bilan belgilanadi. Lekin davr o'tishi bilan pulning to'lov qiymatini o'zgartirish, investitsiyadan kelgan foyda, to'g'rirog'i pul tushumlarini olidingi va keyingi davrga nisbatan to'lov qobiliyati farqlanishi turadi. Korxonalar uchun ularning davrlarga mos ravishda nisbatini ko'rib chiqish e'tiborga molik. Vaqtga nisbatan pul oqimlarini baholash tamoyillari quyidagidan iborat:

– P davr mobaynida i % keltiruvchi bugungi kundagi pul mablag'larning miqdori (qiymatining), kelajakdagi qiymati quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$\text{Kelajak qiymati} = \text{Amaldagi narx} \cdot (1+i)^n$$

Hozirgi qiymat – ma'lum davr mobaynida i % keltiradigan.

Kelajakdagi to'lovlarning bugungi qiymati quyidagicha aniqlanadi.

Kelajak narxi

Hozirgi kundagi qiymat = _____

$$(1+i)^n \cdot K$$

P_k va R_k k yilda, r % keltiruvchi yillik daromad va diskont daromad.

2.1.2 . Innovatsion loyihalarni baholash tartibi

Jahon mahalliy amaliyotida innovatsion loyihalarini baholashning bir nechta standartlashgan tamoyillari mavjud.

Avvalo, loyihani oldindan tekshirish o'tkaziladi, uning davomida loyiha maqsadi va korxonaning joriy va istiqboldagi faoliyatiga mosligi aniqlanadi. Oldindan tekshirish paytida loyiha bilan bog'liq xatarlar, yaratilayotgan loyiha, imkoniyatlarni amalga oshirish uchun zarur tajribani korxonada mavjudligi aniqlanadi. Huddi shu davrda innovatsion loyihani baholash uchun ishlatiladigan me'zonlar aniqlanadi. Keyin innovatsion loyihani amalga oshirish maqsadga muvofiqligi baholanadi. Odatda, baholash 3 bosqichda olib boriladi:

1. Yillar bo'yicha boshlang'ich ko'rsatkichlar hisoblanadi (realizatsiya qilish hajmi, joriy xarajatlar, eskirish, taklif qilinayotgan innovatsiyalardan keladigan sof pul tushumlari va sof foyda hajmi).

2. Analitik koeffitsientlarni hisoblash (innovatsiyalarni sof joriy qiymatini hisoblash, innovatsiyalar rentabelligi o'z-o'zini qoplash muddati va innovatsion loyiha samaradorligi koeffitsienti).

3. Koeffitsientlar tahlili (bu korxonada qabul qilingan me'zonlar asosida loyiha yoki qabul qilinadi, yoki undan voz kechiladi, tadbirkor o'zining fikricha eng muhim bo'lgan bir yoki bir nacha me'zonlarga qarab ish ko'rish mumkin, yoki qo'shimcha omillarni hisobga olish mumkin). Innovatsion loyiha qabul qilingan holda uning realizatsiyasi bo'yicha konkret choralar ko'riladi. Har xil innovatsion loyihalarni solishtirish va ulardan eng afzalini tanlash uchun ishlatiladigan asosiy ko'rsatkichlar – bu kutilayotgan integral samarasi ko'rsatkichidir (xalq xo'jaligi darajasida iqtisodiy, alohida tashkilot darajasida tijorat). Xuddi shu ko'rsatkichlar rezervlash va sug'urtalash shakli va ratsional hajmlarini asoslash uchun ham ishlatiladi.

Agar loyihani amalga oshirish har xil sharoitlarda ehtimoli aniq ma'lum bo'lsa, kutilayotgan integral samara matematik kutilish formulasi bo'yicha hisoblanadi.

$$E_{oj} = Z_i \cdot P_i$$

Bu yerda E_{oj} –loyihaning kutilayotgan integral samarasi; Z_i – realizatsiyaning 1-sharoiti bo'yicha integral samara; P_i –bu loyihani amalga oshirish ehtimoli.

Umumiy holda kutilayotgan integral samara hisobini quyidagi formula bo'yicha o'tkazish tavsiya etiladi:

$$E_{oj} = h \cdot E_{max} + (1-h) \cdot E_{min}$$

bu yerda E_{max} va E_{min} – ijozati ehtimolli taqsimlash bo'yicha integral samarani matematik kutilishini eng katta va eng kichik; h – xo'jalik subyektini noaniqlik sharoitida afzal ko'rishlari tizimlarini aks ettiruvchi, samarani noaniqligini hisobga olish uchun maxsus normativ; kutilayotgan integral iqtisodiy samara topilganda uni 0,3 24 darajasini olish tavsiya etiladi.

Diskontlangan daromadlardan umumiy yig'ilgan xatoligi va boshlang'ich investitsiyalar orasidagi farq sof joriy qiymatni tashkil etadi (sof keltirilgan samara):

Investitsiyalarnin	Diskontlangan	Doimiy
g		
sof joriy	= daromadlardan	+ daromadl
qiymati	umumiy	ar
	kattaligi	hajmi
		(kattali)

Aniqki, agar sof joriy qiymat musbat bo'lsa, unda investitsion loyihani qabul qilish zarur, manfiy bo'lsa undan voz kechish lozim. Agar sof joriy qiymat 0 ga teng bo'lsa, loyihani foydali yoki zararli deb aytib bo'lmaydi. U holda solishtirishning boshqa usullarini ishlatish zarur. Bir nechta alternativ loyihalarga o'rin beriladi.

Keltirilgan formulalar yordamida qo'lda hisoblash ko'p mehnat talab etadi, shuning uchun diskontlangan baholarga asoslangan bu va boshqa usullarni qo'llash qulayligi uchun vaqt intervali va diskontlash koeffitsienti miqdoriga bog'liq ravishda murakkab protsentlar, diskontlash ko'paytuvchilari, pul birligini diskontlangan miqdori va hokazolar keltirilgan maxsus statistik jadvallaridan foydalaniladi.

Investitsiyalar rentabelligi. Sof joriy qiymat usulini qo'llash, uning hisoblanishi qiyin bo'lishiga qaramasdan o'z-o'zini qoplash davri va investitsiyalarining samaradorligini baholash usulini qo'llashga afzalroqdir, chunki pul tushumlarni vaqtinchalik aspektlarini hisobga oladi. Bu usulni qo'llash nafaqat absolyut

ko'rsatkichlarini (sof joriy qiymatni), balki solishtirma ko'rsatkichlarini hisoblash va solishtirishga imkon beradi. Ularga investitsiyalar rentabelligi kiradi.

Investitsiyalar rentabelligi diskontlangan daromadlarning umumiy yig'ilgan kattaligi – investitsiyalar kattaligi.

Aniqlik, agar rentabellik 1 dan katta bo'lsa loyihani qabul qilish lozim, 1 dan kichik bo'lsa voz kechish lozim. Sof joriy qiymati kattaligi bir xil bo'lgan alternativ loyihalar qatoridan birini tanlashda yoki investitsiyalar portfelini komplektlashda, ya'ni maksimal sof joriy qiymat beradigan pul vositalarini bir vaqtdagi investitsiyalashni bir necha variantdan tanlashda investitsiyalar rentabelligi nisbiy ko'rsatkich sifatida juda ham qulaydir.

Innovatsiya menejmentini baholash mezonlari

Investitsiya zarurligiga bir necha sabablar mavjud. Ulardan asosiylari mavjud bo'lgan moddiy-texnik ishlab chiqish bazasini yangilash yoki almashtirish, uni takomillashtirish, eskirgan ishlab chiqarish vositalarini modernizatsiyalash, ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish uchun vositalarini kengaytirish va h.k.

Investitsiya manbayi, asosan, korxonalarining ichki mablag'lari (ustav kapitali, amortizatsiya fondi, korxonaning taqsimlangan foydasi) hisoblanadi. Korxonada foydasini qayta ishlab chiqarishga jalb qilish investitsiyani moliyalashning eng arzon ko'rinishidir. Uni ishlab chiqarishga bevosita jalb qilinishi qaytarilishi zarur bo'lgan kredit foizlari bilan bog'liq yoki qimmatli qog'ozlarni chiqarish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlardan holi bo'lish imkonini beradi. Korxonada foydasi ishlab chiqarishga bevosita qayta jalb qilinsada, uning nazorat sistemasi saqlanib qoladi, chunki aksionerlar, ya'ni paychilar soni o'zgarmay qoladi.

Investitsion faoliyat odatda noaniqlik sharoitida amalga oshiriladi, shuning uchun bunday vaziyatda tavakkalchilik omilini hisobga olishimiz kerak. Odatda, kelajakda shular hisobiga keladigan iqtisodiy samarani aniqlash murakkab jarayondir. Shuning uchun investitsion loyiha tahlili paytida ko'p muqobil investitsion loyihalar ko'rib chiqilib, yagona investitsion qaror qabul qilinadi. Bir necha loyiha ichidan bittasini qabul qilish ular ma'lum kriteriy va parametrlar asosida tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Bunda loyihalarni ko'rib chiqishida bir necha kriteriy va

parametrlardan foydalanadi (qo‘yilma hajmi, qoplanish muddati, jalb qilinadigan mablag‘ manbayi), loyihalarni barcha kriteriyalar bo‘yicha qarab chiqilgandan so‘ng ichida bittasi qabul qilinadi, shuning uchun yo‘l qo‘yiladigan ham boshqa boshqaruv qarorlarini qabul qilish singari san’atdir. Bu yerda tadbirkorning tajribasi, bilimi, mutaxassisligi va qolaversa, sezish holi muhim rol o‘ynaydi. Tadbirkorga jahon menejmenti xazinasida yig‘ilib keladigan bilimlar, jumladan, menejment amaliyotida shakllanib qo‘llanib keladigan investitsion loyihalarni baholash uslublari katta yordam berib keladi. Menejment amaliyotida investitsion loyihalarni baholashni bir necha usullari mavjud. Ularni chizma shaklida quyidagicha ko‘rishimiz mumkin.

2.1-chizma. Investitsion loyihalarni baholash usullari.

Investitsiyani qoplash muddati. Bu usul eng sodda usul bo‘lib, bunda investitsiya qanday muddatda olinadigan foyda hisobiga qoplanishi aniqlanadi. Pul tushumi yillar bo‘yicha bir tekis kelib tushganda:

Investitsiyalar

Qoplanish muddati (n)= _____

Amortizatsiya yili Qyillik sof foyda

Agar pul tushumi bir to‘kisda kelib tushmasa, investitsiyani qoplanish muddati pul tushumining investitsiya qiymatidan ortib ketish muddatiga teng. Umumiy ko‘rinishda qoplanish muddati

n

$\sum_{k=1}^n RK > 1$

k=1

RK-k yillik sof pul foydasi.

Bu usul sodda bo'lgani bilan o'ziga xos kamchiliklarga ega. Birinchidan, bir xil umumiy daromad summasi daromadni yillar bo'yicha har xil taqsimlaydigan loyihalar orasidagi farqni ko'rsatmaydi. Ikkinchidan, investitsiya qoplangandan keyingi davrni hisobga olmaydi. Shunga qaramay bu usuldan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, korxonalar investitsiyani qisqa muddatda qoplanishidan manfaatdor bo'lsa, odatda, bu hol tez o'zgaruvchan texnologik sohalarida namoyon bo'ladi.

Investitsiya samaradorlik koeffitsienti. Yana bir investitsiya loyihalarini baholash usuli investitsiya samaradorlik koeffitsientini hisoblash usulidir (investitsiya buxgalter rentabelligi). Bu koeffitsient yillik o'rtacha foydani investitsiya o'rtacha qiymati bo'lishi orqali topiladi. Bu koeffitsientni hisoblashda o'rta yillik sof foyda (balans foyda budget ajratmalari) va investitsiya o'rtacha qiymati uning boshlang'ich ishlab chiqarish qiymatining yarimidan foydalanadi. Olingan qiymatni umumiy kapital samaradorlik koeffitsienti bilan taqqoslab ko'rish e'tiborga molik.

O'rtacha yillik sof foyda

Investitsiya samaradorligi koef. = $\frac{\text{Investitsiyalar yig'indisi} + \text{Asosiy fondlarni qoldiq bahosi}}{\text{Umumiy sof foyda}}$

Investitsiyalar yig'indisi+

Asosiy fondlarni qoldiq bahosi

Umumiy sof foyda

Kapital samaradorlik = $\frac{\text{Umumiy kiritilgan vositalar yig'indisi}}{\text{Umumiy sof foyda}}$

Umumiy kiritilgan vositalar yig'indisi

Qo'shilgan mablag' summasi. Bu usulning soddaligi ham qo'llanishga qulaydir, bu usul ham o'ziga xos kamchilikka ega, bunda vaqt omilini hisobga olinmaydi. Masalan: bir xil o'rtacha yillik foydani. Haqiqatda esa bu foyda yillar mobaynida o'zgarib boradi. Ma'lum darajada birinchi ikkita usulning kamchiliklari pul oqimlarini diskontlash tamoiliga asoslangan usullarni qisqartirilishiga olib keladi. Jahon amaliyotida bir necha bunday usullar mavjud, ularning mohiyati investitsiya umumiy qiymatini kelajak tushumlar qiymati bilan taqqoslashdan iborat. Bir qator

yillar mobaynida investitsiyalar ma'lum yillik daromad beradi, bular mos ravishda $R_1, R_2, R_3, R_4, \dots, R_n$ bilan belginadi. Lekin davr o'tishi bilan pulning to'lov qiymatini o'zgartirish, investitsiyada kelgan foyda, to'g'rirog'i pul tushumlarini oldingi va keyingi davrga nisbatan to'lov qobiliyati farqlanishi turadi. Korxonaga uchun ularning davrlarga mos ravishda nisbatini ko'rib chiqish e'tiborga molik.

Sof qiymat oqimi. Diskont daromadlarni R yilda yig'ilgan qiymatini investitsiya qiymati bilan taqqoslash kerak. R yilda yig'ilgan diskont daromadlarining umumiy miqdori diskont to'lovlarining umumiy summasiga teng.

$$n$$
$$P_k R_k = \sum_{k=1}^n \frac{R_k}{(1+r)^k}$$

Yig'ilgan diskont daromad qiymati bilan investitsiya boshlang'ich qiymati orasidagi farq sof joriy qiymatni keltirib chiqaradi. Shunga qarab sof joriy qiymat musbat bo'lsa bu loyihani qabul qilish, agar manfiy bo'lsa qabul qilmaslik kerak. Agar bu qiymat nolga teng bo'lsa, unda boshqa usullar bilan baholash kerak. Odatda, muqobil loyihalarni ko'rib chiqishda, shuningdek, ko'rsatkich katta ahamiyat beradi. Bu formulalarni qo'lda hisoblab chiqish juda murakkab jarayondir. Shuning uchun buni soddalashtirishga maxsus statistik jadvallar tuzilgan.

Turli xil mezonlar yordamida investitsion loyihalarni tanlab olish usulini mazmuni quydagilardan iborat.

Loyiha har bir qo'yilgan mezonlarga mosligi ko'rib chiqiladi va har bir mezon bo'yicha loyiha baholanadi. Bu usul bo'yicha loyihani kamchiligini va yutuqlarini aniq ko'rish mumkin va 1-baholash qiyinchiliklar paydo bo'lganda biror bir mezonlar e'tiborsiz qolmaslikka kafolat beradi.

Innovatsiya loyihalarni baholashda zarur bo'lgan mezonlar o'zini aniq korxonaga xususiyati, uning sohasi va strategik yo'nalishi bilan ajralib turadi. Innovatsion loyihalarni baholashda asosiy mezonlar bo'lib:

- korxonaga maqsadlari, strategiya, siyosat va qimmatlilik;
- loyihaning tashkilot strategiyasi va uzoq muddatli reja bilan mosligi;

- korxonaning strategiyasining o'zgarishlarini moslashuvchanligi;
- korxonaning tavakkalchilikka bo'lgan munosabatga muvofiqligi;
- korxonaning yangiliklarga bo'lgan munosabatlarga muvofiqligi;
- korxonaning talabalarini, muddat aspektini e'tiborga olgan holda muvofiqligi;
- loyihani korxonaning o'sish potensialiga muvofiqligi;
- korxonaning mustahkamligi;
- mustahkamlikka ta'sir qiluvchi korxonaning diversifikatsiya darajasi;
- korxonani zamonaviy holatiga ta'sir qiluvchi katta moliyaviy xarajatlar va qaysidir muddatga qoldirilgan olinadigan foyda;
- rejalashtirilgandan chetlangan muddat, xarajat va masalalarni bajarilish ta'siri.

Moliyaviy mezonlar:

- investitsiya hajmi (ishlab chiqarishga, marketingga, loyihani ITT-KI izlanishlarga qilinadigan sarf-xarajatlar);
- yillik potensial foyda hajmi;
- kutiladigan sof foyda normasi;
- loyihaning korxonada qabul qilingan kapital qo'yilmasini iqtisodiy samaradorlik mezonlarida muvofiqligi;
- loyihani amalga oshirishga qilinadigan birinchi sarf-xarajatlar;
- loyihani muddatdan keyin olib keladigan foydasi;
- zaruriy vaqtda moliyani bo'lishi;
- boshqa moliyaviy vosita talab qiluvchi loyihalariga qabul qilinadigan loyihaning ta'siri;
- loyihani moliyalash uchun qarzga kapital (kredit) olish zaruriyati va ularning investitsiyalardagi qismi;
- loyihani bajarish bilan bog'liq bo'lgan moliyaviy xatar;
- loyihadan tushayotgan daromadlarning barqarorligi;

- mahsulot ishlab chiqarish boshlanadigan va demakki, kapital xarajatlari qaytariladigan vaqt oralig‘i;
- soliq qonunchiligini ishlatish imkoniyati;
- fond qaytishi, ya’ni o‘rtacha yillik yalpi daromad (loyihadan olingan), kapital xarajatlari nisbati (i. ch. quvvatlarini o‘zgarishiga bog‘liq bo‘lmagan doimiy xarajatlarni fond qaytish darajasi qanchalik katta bo‘lsa, tashkilotning umumiy sarflaridagi qismi shuncha kam bo‘ladi, demak, agar bu korxonada fond qaytish darajasi tarmoqdagi o‘rtachadan past bo‘lsa, unda krizis holatida birinchi bo‘lib ishdan chiqish imkoniyati ko‘p);
- loyihada qo‘yilgan mahsulotning xarajatlari strukturasi eng qulayligi (eng arzon va yetarli bo‘lgan ishlab chiqarish resurslarini ishlatish).

Ishlab chiqarish mezonlari:

- loyihani amalga oshirish uchun texnologik yengilliklardagi zaruriyat;
- bor ishlab chiqarish quvvatlariga loyihaning mosligi (korxonada bor ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishning yuqori darajasi saqlanib qoladimi yoki loyihani qabul qilish bilan qo‘shimcha sarf ko‘payib ketadimi);
- ishlab chiqarish personal mavhumligi;
- ishlab chiqarish xarajatlari hajmi. Ularni raqobatchilarniki bilan solishtirish;
- qo‘shimcha ishlab chiqarish quvvatlariga bo‘lgan ehtiyoj.

Tashqi va ekologik mezonlar:

- mahsulot va ishlab chiqarish jarayonining zarurli ta’siri;
- loyihaning qonuniy ta’minlanishi, ularni qonunchilikka mosligi;
- kelajakdagi qonunchilikni loyihaga ta’siri ehtimoli;
- loyihani amalga oshirishga jamoatchilik fikrini javobi ehtimoli.

Innovatsiya – barqaror rivojlanish omili

“O‘zekspomarkaz”da uch kun davom etgan Birinchi respublika innovatsiya g‘oyalari va loyihalari yarmarkasida o‘zaro hamkorlikka oid umumiy qiymati 20 milliard so‘mdan ortiq 400 shartnoma va ahdlashuv protokoli imzolandi.

Yarmarkani Prezident Islom Karimov tomonidan mamlakatimiz iqtisodiyotining barcha tarmoqlarida ilm talab, yuqori texnologiyaga asoslangan va raqobatbardosh ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish, modernizatsiya qilish va texnik yangilash bo‘yicha belgilangan ustuvor vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida qator respublika vazirlik hamda idoralari tashkil etdi. Unda respublikamiz vazirliklari, idoralari, assotsiatsiyalari, banklari, iqtisodiyotning turli tarmoqlaridagi xususiy va davlat korxonalarini, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi tizimidagi ilmiy muassasalar, oliy o‘quv yurtlari, ilmiy-texnologiya markazlari, shuningdek, xorijiy kompaniyalar, xalqaro, jumladan moliya tashkilotlari ishtirok etdi. Mamlakatimizda olimlar, yangi texnologiyalar ishlab chiquvchilar mahsulotlarining ilk bor tashkil etilgan bunday “intellektual” yarmarkasi xo‘jalik yurituvchilarda katta qiziqish uyg‘otdi. Zero, bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishda eng zamonaviy texnologiyalar va uslublardan foydalanish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu texnologiya va uslublar, o‘z navbatida, ishlab chiqarish raqobatbardoshligini oshirish va, shu tariqa, ichki hamda tashqi bozorda xaridorgir mahsulot ishlab chiqarish hisobidan katta iqtisodiy foyda olish imkonini beradi. Bugun O‘zbekiston tamg‘asi bosilgan mahsulotlar dunyoning ko‘plab davlatlariga eksport qilinmoqda va buning natijasida mamlakatimizning eksport salohiyati yil sayin ortib borayotir. Shu bilan birga, turli mulkchilik shaklidagi, shu jumladan kichik biznes korxonalarida import o‘rnini bosadigan keng ko‘lamli dasturlar amalga oshirilmoqda, sifati bo‘yicha jahon standartlaridan qolishmaydigan, xaridorgir turli buyum va tovarlarni ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yildi. Ilgari buning uchun ayrim xo‘jalik yurituvchilar chetdan zarur va nisbatan qimmat texnologiyalarni sotib olishiga to‘g‘ri kelardi. Ayni paytda esa olimlarimiz tomonidan eng yaxshi va samarali ishlanmalar yaratilib, sinovdan muvaffaqiyatli o‘tdi. Innovatsiya yarmarkasida amaliy ilm-fan va ishlab chiqarish

o'rtasida bevosita aloqa o'rnatildi. Bu yerda mamlakatimizda jadal rivojlanib borayotgan sanoat, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash, farmatsevtika, axborot texnologiyalari, ilm-fan va ta'lim uchun eng yaxshi innovatsiya loyihalari, ishlanmalar, yuqori texnologiyali asbob-uskunalar namoyish etildi.

Darhaqiqat, iqtisodiyotning real sektoridagi muhim vaziflarni hal etadigan fundamental, amaliy ilm-fan va innovatsiya faoliyati sohasida boshqa ko'plab tarmoqlar singari faxrlansa arzigulik ishlar amalga oshirilmoqda. Istiqloqlarning dastlabki kunlaridan boshlab, Yurtboshimiz tomonidan ushbu sohani har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan etib belgilangan. O'zbekiston ilm-fani dunyoda katta obro'-e'tiborga sazovor, ko'plab yirik xorijiy ilmiy markazlar hamkorlikdagi tadqiqotlarni rivojlantirishdan manfaatdor, turli mamlakatlarning yetakchi kompaniyalari esa O'zbekistonda ishlab chiqarilgan texnologiyalardan foydalangan holda o'z ishlab chiqarishini takomillashtirmoqda. So'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Bugungi kunda ulardan barcha faoliyat sohaslarida foydalanilmoqda. Buni o'tgan yarmarka yana bir bor isbotladi. O'zbekiston aloqa va axborotlashtirish agentligi bo'limlari yarmarkaga "Kursynet" universal masofdan turib o'qitish va malaka oshirish tizimi, ilmiy-texnika axboroti elektron katalogi va ma'lumotlar bazasini yaratishning takomillashtirilgan uslubi, respublika axborot-kutubxona markazlari taqsimlangan tarmog'i loyihasi kabi ko'plab istiqbolli ishlanmalarini taqdim etdi.

- Yarmarka tufayli ko'plab hamkorlar topdik, – deydi Yosh dasturchilarni tayyorlash va qo'llab-quvvatlash markazi mutaxassisi B.Ahmedov. – Faoliyatimiz va mahsulotlarimizga talab ortayotganligi bizni quvontirdi. Yarmarkada namoyish etilgan yangi ishlanmalarimizdan biri – maktablar va kollejlarda uchun ko'plab fanlar bo'yicha o'quv dasturlarini o'z ichiga olgan Doppix 2008 Edu operatsiya tizimidir. Bu tizim Toshkentdagi beshta maktabda joriy etilib, o'z samarasini bermoqda. Yarmarkada dasturiy ta'minot bilan shug'ullanadigan "Intelligent Solution" kompaniyasi ham o'zining qator yangi sheriklarini topdi. Kompaniya o'zining uchta yangi mahsuloti – plastik kartalarga xizmat ko'rsatish va kichik korxonalarni

boshqarish uchun avtomatlashtirilgan tizimlar, biznes sohasida axborot boshqaruvining moslashtiriladigan milliy universal tizimini namoyish etdi. Bugun kompaniya mahsulotlaridan qator banklar, yirik korxonalar, “O‘zbekiston havo yo‘llari” milliy aviakompaniyasi foydalanmoqda.

Zamonaviy texnologiyaning hammasi ham murakkab bo‘lavermaydi. Masalan, Urganch davlat universitetining o‘qituvchisi I.Ro‘ziyev plastik to‘sinlarni kesish uchun o‘ziga xos moslama ixtiro qildi. Ushbu moslama hozir qo‘llanilayotganlaridan farqli o‘laroq, oraliq mexanizmlarsiz ishlaydi va qo‘shimcha energiya talab qilmaydi. Yarmarkada “Andalos” O‘zbekiston-Eron qo‘shma korxonasi bilan patentlangan moslamani joriy etish bo‘yicha hamkorlik to‘g‘risida protokol imzolandi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Xo‘jayli tumanidagi “Komiljon iroda” fermer xo‘jaligi rahbari F.Sultonov ham yarmarkada o‘z ishtirokidan mamnun. U O‘zbekiston sabzavot-poliz ekinlari va kartoshkachilik ilmiy-tadqiqot instituti bilan 15 navdagi urug‘ sotib olish uchun qiymati 50 million so‘mlik shartnoma imzoladi. Yarmarkaning konsalting markazi F.Sultonovga bank mikrokreditini rasmiylashtirishda yordam berdi. Yangi texnologiyalar va uskunalar ishlab chiquvchilar tomonidan turli mavzulardagi taqdimot marosimlarining o‘tkazilishi ham yarmarka dasturining muhim qismini tashkil etdi. Ular xo‘jalik yurituvchilarni ishlab chiqarish rentabelligini oshirish imkonini beradigan o‘z innovatsiya loyiha va g‘oyalari bilan batafsil tanishtirdi. Shuningdek, yarmarka davomida davra suhbatlari ham tashkil etildi. “O‘zbekistonni innovatsiyaviy rivojlantirish: muammolar va istiqbollar” mavzuida bo‘lib o‘tgan yakuniy uchrashuvda davlat boshqaruvi organlari, xo‘jalik yuritish birlashmalari, xususiy korxonalar, ilmiy tadqiqot institutlari va nodavlat tashkilotlar vakillari ishtirok etdi. Uchrashuvda mamlakatimizda innovatsiya iqtisodiyotini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha takliflar va tavsiyalar ishlab chiqildi. O‘zbekiston iqtisodiyotini isloh qilishning hozirgi bosqichida innovatsiyalarni joriy etish va barqaror iqtisodiy o‘sish hamda rivojlanish maqsadida bilimdan foydalanishga yo‘naltirilgan strategiyani ro‘yobga chiqarish alohida ahamiyatga ega. Mamlakatimizda innovatsiya faoliyatini kengaytirish uchun qulay muhit yaratilgan. Bugun davlat tashkilotlari, ishlab chiqaruvchilar va novator-olimlar

o‘rtasida amaliy munosabatlarni mustahkamlash asosiy vazifalardandir. Birinchi respublika innovatsiya g‘oyalari va loyihalari yarmarkasi ham ana shunday ezgu maqsadga xizmat qiladi.

O‘zbek olimlari paxta tozalash sanoati uchun issiqlik generatori modelini ishlab chiqdi

O‘zbek olimlari paxta tozalash sanoatida foydalanish uchun issiqlik generatori modelini yaratdi. Bu haqda O‘zbekiston Intellektual mulk agentligi matbuot xizmati [xabar bermoqda](#).

Foto: IMA.uz

Ushbu modelning vazifasi yoqilg‘ining to‘liq yonishini ta’minlash, paxta tolasining tabiiy oqligini saqlash, yoqilg‘ini tejash, 100 darajadan past temperaturadagi issiqlik agentining barqaror olinishini ta’minlash, issiqlik generatorining ishlash jarayoni va unga texnik xizmat ko‘rsatilishi ustidan nazoratning qulay bo‘lishini ta’minlashdan iboratdir.

Issiqlik generatori tarkibidan o‘zaro bog‘langan va gorizontal markaziy o‘q bo‘ylab birin-ketin joylashgan o‘txona kamerasi, oxirigacha yondirish kamerasi, yoqilg‘i va atmosfera havosining yonish mahsulotlarini aralashtirish kamerasi, suyuq

yoqilg‘i o‘tkazuvchi truboprovodga ega bo‘lgan forsunka va gaz gorelkasi, o‘txona kamerasiga havo uzatish kanali (kanal o‘txona kamerasi devorining ustki yuzasi va uni o‘rab turgan kojuxdan hosil bo‘lgan) joy olgan.

Isigan havoni gorelkaga uzatuvchi truboprovod havo isitish qobig‘ining chiqish teshigini havoni gorelkaga uzatuvchi teshik bilan ulaydi. Truboprovodning chiqish teshigi gorelka devoriga urinma chiziq bo‘ylab joylashgan, gorelka va forsunka esa o‘txona kamerasining yon devoriga montaj qilingan.

Yevrokomissiya Amazon’ga nisbatan aksilmonopol ishini ochdi

Yevropa komissiyasi elektron kitoblarni yetkazib berish bo‘yicha Amazon onlayn-do‘koniga nisbatan aksilmonopol tergov ishini ochdi. Bu haqda Eurointegration.com.ua [xabar bermoqda](#).

Foto: Reuters.com

“Xususan, komissiya Amazon’ning noshirlar bilan imzolagan kelishuvlarining ma’lum bandlarini o‘rganib chiqadi. Ushbu bandlar noshirlarga Amazon’ning raqobatchilari tomonidan taklif qilinayotgan nisbatan foydali yoki muqobil takliflar haqida Amazon’ni xabardor qilish majburiyatini yuklaydi”, – deyiladi Yevrokomissiya bayonotida. Komissiya bunday talablar boshqa elektron kitob

yetkazib beruvchilarning Amazon bilan raqobatga kirishishlarini murakkablashtiradi, deb hisoblamoqda. Komissiya elektron kitoblarni yetkazib berishga ixtisoslashgan turli shirkatlar o'rtasidagi raqobatni cheklashi mumkin bo'lgan holatlarni o'rganib chiqadi. Agar ayblovlar tasdiqlansa, bunday harakatlar Yevropa Ittifoqining monopoliyaga qarshi qonunchiligi talablari buzilishiga sabab bo'lishi mumkinligini bildiradi – YeI qonunchiligi bozordagi ustun mavqeni suiiste'mol qilishni taqiqlaydi.

2.2 Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari. Uning natijasida yangi mahsulotni ishlab chiqarish va amalda qo'llash

Innovatsion jarayonning asosiy bosqichlari:

- kelib tushayotgan fikrlarni sistemlashtirish: ishlab chiqarish bo'limlarida marketing xizmatidan firmaning sotish apparatidan, savdo agentlaridan, oxirgi istemolchilardan kelib tushayotgan yangiliklar va bozorlardagi texnologik o'zgarishlar haqida axborotlar yig'ish – tavakkalchilik hajmini va darajasini aniqlash, yangi mahsulotlarni yaratish va o'zlashtirish bilan bog'liq firmaning potensial imkoniyatlari haqida axborot yig'ish; maqsadli bozorlar va ular rivojlanishini uzoq muddatli tendentsiyalari haqida axborot yig'ish.

- g'oyani aniqlanishi va yangi mahsulotlar g'oyasini ishlab chiqish;
- g'oyaning amaliy jihatdan amalga oshirish imkoniyatlarini aniqlash;
- yangi va an'anaviy mahsulotni texnologik umumiyliги darajasini aniqlashtirish;
- firmaning, yani mahsulotlarni mos tushishi va uning strategik rivojlanishi; – kelajakdagi mahsulotga patent tizimini aniqlash.

Yangi mahsulotni iqtisodiy samaradorligini tahlili, marketing dasturini ishlab chiqarish:

- qachonki g'oya konkret loyihani qurishga kelsa, mahsulotni texnik holatini yaratilishi;
- mahsulotni texnik-iqtisodiy xarakteristikasini aniqlash. Uning sifatini va iste'mol xususiyatlarni baholash;
- sotuv hajmini va potensial bozor taklifini baholash;

- yangi menejmentning yaratish va o'zlashtirishga ketgan xarajatlarni (investitsiyalarni) aniqlash;
- yangi mahsulotni: texnologik mashinalar va jihozlarni xomashyo va materiallarni, kadrlarni, moliyaviy resurslarni ishlab chiqarish uchun kerakli resurslar mavjudligi;
- yangi mahsulotni o'zlashtirish va u bilan bozorga chiqish vaqtini aniqlash;
- yangi mahsulot ishlab chiqarish rentabelligini tahlil va baholash, mahsulot uchun marketing dasturini yaratish.

Yangi mahsulotni yaratish:

- firmaning bo'limlariga vazifalarni taqsimlangan holda yangi mahsulotni rivojlantirishni aniq dasturini tuzish;
- namunani yaratish va texnik tanlovdan o'tkazish;
- mahsulotni nomini va belgisini aniqlash, qadoqlash va marketinglashtirishni rivojlantirish.

Bozorda test o'tkazish:

- narx va boshqa tijorat shartlariga oid eng kam bo'lmaganda uch (3) oy oralig'ida bozorda test o'tkazish;
- sotishni optimal kanallarini tanlash;
- reklama metodi va vositalarni tanlash;
- texnik xizmat ko'rsatishni tashkil etish;
- yangilikni tijorat tomonidan asoslanishi, sotish hajmi mahsulotning rentabilligi ehtiyoji va talabni qondirilash darajasini sotish metodlari va kanallariga aks beruvchi mahsulot uchun marketing dasturi asosida yangi mahsulotni ishlab chiqarishga kiritish haqida qaror qabul qilish.

Innovatsiya jarayonini boshqarish tizimi (2.2, 2.3-chizma). Innovatsiya jarayonini boshqarish obykti texnik siyosatni ishlab chiqish uchun yuqori darajada maxsuslashtirilgan bo'limlar, ya'ni uyushmalarni, komitetlarni yoki ishchi guruhini tuzishni taxmin qiladi:

- inovatsion faoliyatni nazorat qilish uchun yangi mahsulot bo‘limlarini va markazlashgan xizmat ko‘rsatishni tashkil etish;
- yangi mahsulot yaratish uchun maqsadli loyiha guruhlarini yoki markazlarni belgilash;
- ishlab chiqarish bo‘limlarida mavjud bo‘lgan II KI, laboratoriyalar, ilmiy markazlar bo‘limlarining rolini oshirish;
- innovatsion faoliyatni rag‘batlantiruvchi maxsus fondlarni va venchur bo‘limlarni tashkil etish;
- yangilik kiritish sohasida maslahat berish xizmatlarini tashkil etish;
- yangi texnologiyani o‘zlashtirish muammosi bilan shug‘ullanuvchi maxsus tarmoqli laboratoriyalarini yaratish.

Tovar yangi xususiyatlari bilan ishlab chiqarilishi va taqsimlanishi uni mukammal assortimentga qo‘shsa, odatda, yangi mahsulot deyiladi. Mavjud mahsulotlarni mukammallashtirish bunga kirmaydi. Yangi mahsulot yoki prinsipial yangi mahsulotlar yoki tovarning o‘zi o‘zgarmagan holda yangi mexanizmlar, moslatgichlar kombinatsiyasi bo‘lishi mumkin.

Innovatsion jarayonning maqsadlari:

- kashfiyotning yangi texnik yechimini yechish va yaratishni izlash;
- ilmiy izlanish va tajriba konstruktorlik kashfiyotlar o‘tkazish;
- mahsulotni seriyali ishlab chiqarishni sikllashtirish;
- paralell tayyorgarlik va sotishni tashkil yetish;
- yangi tovarni bozorga kiritish;
- mahsulotning bardoshlilikini oshirish, texnologiyalarni mukammallashtirish yo‘li bilan yangi bozorlarda mustahkamlanish.

Har qanday ishni tashkil qilish zarur. Tashkil etish innovatsion menejmentga tegishlidir. Innovatsiyalarni boshqarishni tashkil etish juda katta ahamiyatga ega. Innovatsion menejment O‘zbekistondagi tadbirkorlarga nisbatan yangi tushunchadir. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida mazkur faoliyat bilan davlat organlaridan tortib pastki tabaqalardagi korxonalar har xil kichik biznes shaklida shug‘ullanmoqlari lozim. Innovatsiya menejmentini tashkil qilish bu yangiliklarni boshqarish tizimida

ko'rkamligni tashkil etish va tartibni o'rnatuvchi qoidalar majmuasidir. U ishning asosiy yo'nalishlarini aniqlaydi. O'zgaruvchan sharoitlarni hisobga olgan holda innovatsiyalarni boshqarish sistemasini kompleks tahlili va loyihalashtirishda qat'iy to'la aniqlangan tartiblarni o'rnatadi.

Ishlab chiqarish va iste'mol o'sgan ko'lamlari ilmiy-texnik taraqqiyot mulkchilikning turli shakllari, mehnat xarakterida sifatli o'zgarishlar, bozor iqtisodiyotiga o'tish innovatsion menejmentini tashkil etishga ilmiy yondashuvni talab etadi.

Bozorning obro'si uning oxirgi hisobda murakkab ilmiy mahsulotlarni ishlab chiqarishni tashkil etish ko'lamini aniqlash bilan belgilanadi. Bozor munosabatlari innovatsiya o'smasligi va uning samaradorligi oshmasligi bilan ma'nosiz. Shuning uchun innovatsion menejmentni tashkil etishni mukammallashtirish yo'li orqali innovatsiyalar samaradorligini oshiruvchi zaxiralarni harakatga keltirish lozim.

Innovatsion menejmentni mukammallashtirishni boshqarish tashkil etishning nazariy va metodologik asoslari ushbu sohada ilmiy izlanishlarni o'tkazmasdan, yangi tashkiliy tuzilmalarni loyihalashtirmasdan, boshqaruvchi kadrlar, reklama va axborot ta'minotisiz boshqaruv qarorlarini asoslashni qabul qilishni va tashkil qilishni oshirib bo'lmaydi.

Bozor munosabatlari bozorda ilmiy-texnikaviy mahsulotlarning harakatini tashkil qilishni iqtisodiy-ijtimoiy va huquqiy boshqaruvni yanada mukammal tashkil qilinishini ham talab qiladi.

2.3 Innovatsion jarayonning samaradorligi va menejmentini rivojlantirishga tavsiyalar

Innovatsion loyihani baholash va moliyalashtirish uchun ularni tanlash bo'yicha uslubiy tavsiyanomalar O'zRsining Davlat mulk qo'mitasi, Moliya vazirligi va Makroiqtisodiyot va Statistika vazirligi tomonidan tasdiqlangan quyidagi asosiy innovatsion loyiha samaradorlik ko'rsatkichlari belgilangan.

1. Tijorat (moliyaviy samaradorligi) uni bevosita ishtirokchilariga loyihani amalga oshirishda moliyaviy oqibatlarni ko'zda tutadi.

2. Budget samaradorligi loyihani amalga oshirishni davlat hududiy va mahalliy budjetlar uchun moliyaviy oqibatlarini aks ettiradi.

3. Xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligi innovatsion loyiha ishtirokchilarining to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy qiziqishlari va mumkin bo'lgan baho o'lchovlari doirasida loyihani amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar va natijalarni ko'zda tutadi.

Innovatsion jarayonning samaradorlik ko'rsatkichlari. Loyihaning tijorat samaradorligi (moliyaviy asosi) talab qilinadigan daromad normalarini ta'minlovchi moliyaviy xarajat va natijalarning o'zaro munosabati bilan aniqlanadi.

Tijorat samaradorligi loyiha uchun to'laligicha hisoblanganidek alohida ishtirokchilar uchun ham ularning qoida bo'yicha qo'yilmalari hisobi bilan ham hisoblanishi mumkin. Uning uchun t-qadamda (Et) samara sifatida real pul oqimi xizmat qiladi.

Har bir faoliyat chegarasida pul vositalarining oqimi $Pf(t)$ va chiqib ketishi $Of(t)$ bo'lib o'tadi. Ular orasidagi farqni $Ff(t)$ deb belgilaymiz:

$$Ff(t) = Pf(t) - Of(t),$$

bu yerda $i=1, 2, 3$,

Loyihani amalga oshirishning har bir davrida investitsion va operatsion faoliyatda kelib chiqqan va chiqib ketgan pul vositalari orasidagi farqni real pul oqimi $Ff(t)$ deb belgilaymiz:

$$F(t) = (P1(t) - O1(t)) = (P2(t) - O2(t)) = A1(t) - A2(t)$$

Budget samaradorligi ko'rsatkichlari loyihaning amalga oshirish natijalarini tegishli (federal, regional va mahalliy) budjetning daromadi va xarajatlarga ta'sirini aks ettiradi. Loyihada ko'zda tutilgan regional va federal qo'llab quvvatlash choralari asoslash maqsadida foydalanuvchi budjet samaradorligining asosiy ko'rsatkichi bo'lib budjet samarasi hisoblanadi.

Loyihani amalga oshirishning t-qadami uchun budjet samarasi (Bt) loyihani amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar (Rt)dan daromadni (Dt) oshirish sifatida aniqlanadi.

$$B(t) = P(t) - D(t).$$

Integral budget samarasi $B(t)$ formula bo'yicha diskontlangan yillik budget samaralarining yig'indisi sifatida yoki budget integral daromadlari ($Dint$)ning integral budget xarajatlarini ($Ring$) oshirish sifatida hisoblanishi mumkin.

Xalq xo'jaligi iqtisodiy samaradorligining ko'rsatkichlari loyiha samaradorligini butunlay xalq xo'jalik, shuningdek, loyihani amalga oshirishda qatnashuvchi region, tarmoq va tashkilotlarning qiziqishlari nuqtayi nazaridan aks ettiradi.

Xalq xo'jaligida iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarini hisobga olishda loyiha natijalari tarkibiga quyidagilar kiradi.

Hosilaviy ishlab chiqarish natijalari (mamlakat ishtirokchi tashkilotlarining iste'mol mahsulotidan tashqari tashqi va ichki bozorda butan ishlab chiqarish mahsulotlarining realizatsiyasidan tushgan mablag'). Bu yerda, shuningdek, loyihani amalga oshirish jarayonida ishtirokchilar tomonidan tashkil etiluvchi mulk va intellektual mulkni (kashfiyotlardan foydalanish huquqiga litsenziya, nou-xau, EHMLar uchun dasturlar va h.k.) sotishdan tushgan mablag'lar ham kiradi.

Qiyamatlilik bahoga tegishli bo'lmagan ijtimoiy, ekologik, siyosiy va boshqa natijalar xalq xo'jaligi samaradorligining qo'shimcha ko'rsatkichlari sifatida qaraladi va loyihani davlat qo'llab quvvatlash yoki realizatsiya xarajatidagi qarorlarni qabul qilish bilan hisobga olinadi.

Loyiha xarajatlari tarkibiga loyihani amalga oshiruvchi barcha ishtirokchilarning loyihada ko'zda tutilgan va uni realizatsiya qilishga lozim bo'lgan, joriy va bir vaqtdagi xarajatlari kiritiladi. Shuning uchun hisobga quyidagilar kiritilmaydi:

- iste'molchi tashkilotlarning loyihani boshqa ishtirokchilari bo'lgan ishlab chiqaruvchilardan mahsulotni olishga bo'lgan xarajatlar;

- loyihaning bir ishtirokchilari tomonidan yaratilgan (qurilgan, tayyorlangan) va ishtirokchilar tomonidan foydalanuvchi asosiy vositalar bo'yicha amortizatsiya chegirmalari;

- Rossiya ishtirokchilari tashkilotlarining davlat budjeti daromadlariga bo'lgan to'lovlarning barcha turlari, shuningdek, soliq to'lovlari ham kiradi. Ekologik normativlar va sanitar me'yorlarni bajarmaganlik uchun jarima va

sanksiyalar xalq xo‘jalik xarajatlari tarkibida me‘yorlarning buzilishining ekologik oqibatlarini loyihaning ekologik natijalari tarkibida aholida belgilanmagan va loyihaning natijalari tartibiga qiymatlilik ma‘nosida kiritilmagan taqdirda hisobga olinadi;

- investitsion loyihani realizatsiyasi ishtirokchilari qaroriga kiritilgan O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, uning agentlari va tijorat banklarining kreditlari bo‘yicha foizlar;

- xorijiy ishtirokchilarning xarajatlari.

Investitsion loyihani amalga oshirish jarayonida ishtirokchi tomonidan vaqtincha foydalanuvchi asosiy vositalar quyidagi usullardan biri yordamida hisobga olinadi:

- asosiy vositalarning qoldiq qiymati ularning qo‘llashni boshlash vaqtida bir vaqtdagi xarajatlar tarkibida kiritiladi; tugatish vaqtida bir vaqtdagi xarajatlar bu vositalarning qoldiq qiymatidan kamayib boradi.

- ko‘rsatilgan asosiy vositalar uchun ijara to‘lovlari ulardan foydalanish vaqtida joriy xarajatlar tartibiga kiritiladi.

Region (tarmoq) darajasida iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarini hisoblashda loyiha natijalari tarkibiga quyidagilar kiradi:

- regional (tarmoq) ishlab chiqarish natijalari: loyiha ishtirokchilari, region (tarmoq) tashkilotlari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulot realizatsiyasidan tushgan mablag‘;

- korxonalar va region aholisi (tarmoq tashkilotlari) tomonidan olinadigan egri moliyaviy natijalar.

Xarajatlar tarkibiga faqatgina loyihaning ishtirokchilari – tashkilotlarining xarajatlari kiritiladi:

- ishlab chiqarish natijalari;

- tashkilot ishchilari va ularning oila a‘zolarining shaxsiy ehtiyojlarga sariflangan ijtimoiy natijalardan tashqari ishlab chiqarilgan mahsulotni realizatsiya qilishdan tushgan mablag‘. Bunga xarajatlar tarkibiga tashkilotlarning faqat qayta hisoblashi bir vaqtdagi va joriy xarajatlari kiritiladi.

Investitsiyalash bo'yicha qarorlarni qabul qilish quyidagi har xil omillar ta'sirida murakkablashadi: investitsiyalar turi, investitsion loyihaning qiymati, oson loyihalarning ko'pligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi, tavakkalchilik va h.k. shubhasiz, qarorlar qator alternativ yoki o'zaro mustaqil loyihalar bo'lgan taqdirdagina qabul qilinishi kerak.

Investitsion xarakterdagi qarorlarni qabul qilish boshqaruv fa'oliyatining boshqa xohlagin turidek har xil shakllangan va shakllanmagan uslublardan foydalanishga asoslangan. Hayotning har xil hodisasi uchun yaroqli universal uslub mavjud emas.

2.4 Xalqaro biznes va texnologiyalar uyushmasi tashkil etildi

Foto: "Turkiston-Press" MAA

Uyushma tadbirkorlikni rivojlantirish, korxonalarni xalqaro talablar darajasidagi texnologiyalar bilan ta'minlashga ko'maklashish maqsadida tashkil etilgan.

O'zbekistonda Xalqaro biznes va texnologiyalar uyushmasi (XBTU) tashkil etildi. Bu haqda uyushma tomonidan OAV vakillari uchun tashkil etilgan matbuot anjumanida ma'lumot berildi, deb xabar bermoqda «Turkiston-press» MAA.

Xalqaro Biznes va Texnologiyalar uyushmasi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish, tadbirkorlik korxonalarni xalqaro talablar darajasidagi texnologiyalar bilan ta'minlashga ko'maklashish maqsadida tashkil etilgan. Uyushmaning vazifasi injiniring sohasidagi turli masalalarni hal etish, boshqaruv xodimlarining xalqaro tadbirlarda, jumladan, yarmarkalar, biznes forumlar, kooperatsion birjalar va axborot xizmati turlardagi ishtirokini ta'minlash yo'li bilan o'zaro hamkorlikni mustahkamlash, chet ellik hamkorlar bilan biznes aloqalarni mustahkamlashga ko'maklashishdan iborat.

Tadbirda ta'kidlanganidek, yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish jarayonida uyushma tomonidan mamlakatimizdagi tadbirkorlik sohasi vakillarining dunyodagi qator rivojlangan mamlakatlarga safarlari uyushtirilib, mazkur sayohatlar davomida ularning yirik kompaniyalar tajribasini o'rganishi, mutaxassis kadrlari malakasini oshirishi hamda xorijiy hamkorlar bilan aloqa o'rnatib, tovar eksportini yo'lga qo'yishiga imkoniyat yaratiladi.

«So'nggi yillarda yurtimizdagi tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatida juda ulkan yutuqlarga erishildi va katta tajriba to'plandi, — deydi Xalqaro biznes va texnologiyalar uyushmasi raisi Hikmat Abdurahmonov. — Mamlakatimizdagi tadbirkorlik sub'ektlari taklifiga binoan, ularning faoliyatini yanada rivojlantirish, yangi zamonaviy, yirik xorijiy korxonalarda sinovdan o'tgan texnologiyalarni ishlab chiqarishga keng joriy qilishda ularga ko'mak berish maqsadida ushbu uyushmani tashkil qilishga ehtiyoj tug'ildi. O'tgan qisqa davr mobaynida yurtimizdagi tadbirkorlarning AQSh, Fransiya, Koreya kabi davlatlardagi nufuzli xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etishiga yaqindan yordam berildi, yurtimizdagi mutaxassislarning xorijiy korxonalariga tajriba almashish maqsadida safarlari tashkil

etildi. Bu kabi tadbirlar hamda infoturlar uyushmaning 2014 yilgi rejasiga ham kiritilgan».

Anjumanda Xalqaro biznes va texnologiyalar uyushmasining ambit.uz sayti va «facebook» ijtimoiy tarmogʻida www.fb.com/bit.uz ishga tushirilgani munosabati bilan bu va barcha qiziquvchilar ushbu manzillardan tadbirkorlikni yuritish va rivojlantirish, chet eldagi koʻrgazmalarda ishtirok etish, shuningdek, yangi quvvatda ishlaydigan sifatli mahsulot garovi boʻlgan texnologiyalarni oʻz faoliyatiga joriy etish boʻyicha zarur maʼlumotlarni olishi mumkinligi alohida taʼkidlandi.

Toshkent moliya institutining talaba-yoshlari VIII Innovatsion gʻoyalar, texnologiyalar va loyihalar hududiy yarmarkasida ishtirok etishdi

14 мая 2015, 10:12

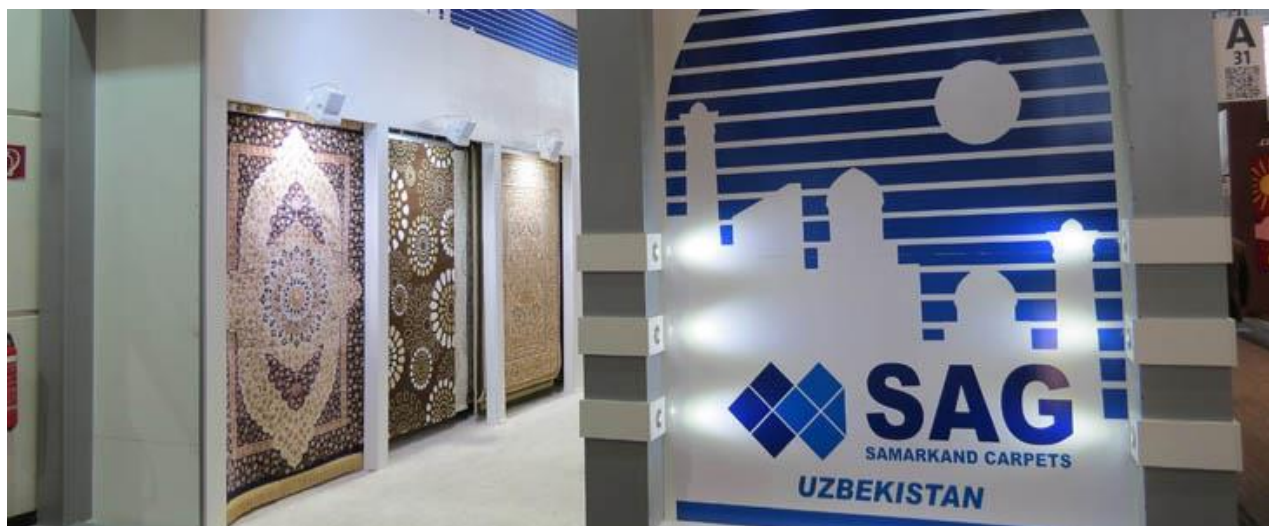
2015-yilning 29-30-aprel kunlari «Oʻzkoʻrgazmasavdo» markazida VIII Innovatsion gʻoyalar, texnologiyalar va loyihalar hududiy yarmarkasi boʻlib oʻtdi. Unda Moliya-iqtisod fakultetining bir guruh iqtidorli talabalari “Moliya” kafedrasida katta oʻqituvchisi U. Oʻroqov boshchiligida ishtirok etishdi. Yarmarkada poytaxtimiz va Toshkent viloyatidagi oliy taʼlim muassasalari, sogʻliqni saqlash, farmatsevtika, neft-gaz, kimyo sanoati, temir yoʻl sohasi va boshqa tarmoqlarda amalga oshirilayotgan innovatsion loyihalar ham keng namoyish etildi. Yangi texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish samaradorligini oshirish maqsadida tadbirga uch yuzdan ziyod sanoat korxonasi, sakkiz yuzdan ortiq xususiy tadbirkorlik subyekti jalb etilgan.

Tadbir doirasida hokimliklar, O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi ilmiy muassasalari, Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim va Sog‘liqni saqlash vazirliklari, «O‘zeltexsanoat», «O‘zbekneftgaz», «O‘zbekiston temir yo‘llari», «O‘zkimyosanoat» kompaniyalari, Olmaliq kon-metallurgiya kombinati va boshqa tuzilmalarning taqdimotlari o‘tkazildi.

YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

Samarqandda gilamdo‘zlik

“Sam Antep gilam qo‘shma korxonasi O‘rta Osiyoda gilam va gilam ishlab chiqarish sohasida yetakchilardan hisoblanadi. Korxonadaeng zamonaviy texnologiyalar asosida ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarishga va

modernizatsiya ishlariga Alohida e'tibor qaratilmoqda. 2011-yilda 4 million AQSH dollari miqdorida investitsiyasi kiritildi. Natijada korxonaning yillik Quvvati oshdi, qo'shimcha 45 yangi ish o'rni yaratildi.

O'zbekiston Respublikasida innovatsion faoliyatning asoslari

Respublikadagi innovatsion faoliyat ko'p jihatdan davlat tomonidan tartibga solinadi (qonunchilik va egiluvchan soliq solish, davlat va idoralar fondlari, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan yirik loyihalar va h.). Ustuvor davlat dasturlari bo'yicha innovatsion loyihalar uchun mas'uliyat O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Fan va texnologiyalarni muvofiqlashtirish qo'mitasi zimmasiga yuklatilgan. Mamlakatimizdagi ilmiy jihatdan salmoqli innovatsion texnologiyalarning sanoatga olib kirilishini Iqtisodiyot vazirligi qoshidagi Texnologiyalar transferi qo'mitasi ta'minlaydi, mahalliy innovatsiyalarning patent himoyasini O'zbekiston intellektual mulk agentligi amalga oshiradi. Eksport innovatsion savdo va investitsiyalarni jalb etish Tashqi iqtisodiy aloqalar, Investitsiyalar va Savdo vazirliklari hamkorligida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 15-iyuldagi «Innovatsion loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etishni qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari haqida»gi qaroriga muvofiq har yili innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalar respublika yarmarkalari o'tkaziladigan bo'ldi. 2009 yilning 22 mayidan esa «Xo'jalik boshqaruvi organlarini modernizatsiyalash va yangi texnologiyalar bilan ta'minlash haqidagi nizom» kuchga kirgan bo'lib, unga muvofiq ular o'zlarida ishlab chiqarish sohalar va korxonalarining innovatsion rivojlanishiga yordam beruvchi shunday fondlarni tashkil etish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun texnologik jarayonlarni nafaqat o'z kuchlari bilan modernizatsiyalash, balki bu ishga Fanlar akademiyasi mutaxassislari, vazirlik va idoralarni jalb etish imkoniyatini berdi. Aytish joizki, respublikamizda qabul qilingan qator imtiyoz va preferentsiyalar ham innovatsion taraqqiyot uchun xizmat qiladi. Masalan, innovatsion loyihalar bilan shug'ullanayotgan ilmiy muassasalarga soliq imtiyozlar taqdim etilgan, shunisi ham muhimki, bunday maqsadlarga yo'naltirilgan mablag'lar yagona ijtimoiy to'lovdan tashqari barcha to'lovlardan ozod

etilgan. Agarda ilgari ilmiy tashkilotlar davlat ilmiy-texnik topshiriqlarni bajarish doirasidagina preferentsiyalarga ega bo'lib, xo'jalik shartnomalari asosidagi ishlarga bu imtiyozlar qo'llanilmagan bo'lsa, yangi nizomga muvofiq korxonalar buyurtmasiga ko'ra xo'jalik shartnomalari asosidagi tadqiqotlar olib boradigan muassasalar ham 2013 yilga qadar soliqlardan ozod etiladi. Hozirgi kunda idoralararo komissiya tomonidan ko'rib chiqilayotgan «Innovatsiyalar va innovatsion faoliyat haqida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni respublikamizda innovatsion faoliyatni faollashtirish uchun xizmat qilishi aniq. Mazkur qonun loyihasida innovatsion faoliyat sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish mexanizmlarini rivojlantirish, investitsiyalarni jalb etish, innovatsion va venchur fondlari, infrastrukturuali innovatsion tashkilotlarni yaratish va soliq solish va kreditlash tizimlarini yanada takomillashtirish, shuningdek ustuvor yuqori texnologiyali innovatsion loyihalarni bajaruvchi hamda ushbu ishlanmalarni amaliyotga joriy etuvchi innovatsion faoliyat ishtirokchilarining qiziqishini orttirish va ularni rag'batlantirish chora-tadbirlarini rivojlantirish kabilar nazarda tutilgan. Jahon tajribasiga muvofiq sohalar va ishlab chiqaruvchilar, korporatsiya va firmalar davlat bilan bir qatorda o'zlari uchun kerakli bo'lgan amaliy ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishlari zarur bo'ladi, ular amaliy ishlanmalarning 30% idan ziyodini, ilmiy-texnik innovatsion ishlanmalarning 50% dan kam bo'lmagan ulushini moliyalashtirishlari kerak bo'ladi. Hozirgi kunda ularning moliyalashtirish hajmi 10% dan oshmaydi. Amaliy davlat ilmiy-texnik dasturlar miqyosining o'zida ushbu ishlardan manfaatdor bo'lgan ishlab chiqaruvchilarning moliyaviy ishtiroki kutilmoqda. Bu sohadagi tegishli dastlabki ishlar allaqachon boshlab yuborilgan.

2008-2013 yillarda o'tkazilgan 6 ta innovatsion g'oyalar, texnologiyalar hamda loyihalar respublika yarmarkalarida ilmiy muassasa va oliy o'quv yurtlari ishlab chiqarish tashkilotlari bilan yuzlab turli-tuman mahalliy innovatsion mahsulotlarini joriy etish haqidagi shartnoma va kelishuvlarni imzoladilar. Bu mahalliy ishlab chiqaruvchilarning mamlakatimiz olimlari ilmiy ishlanmalariga katta qiziqish bildirayotganligidan dalolat beradi. Fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasiga misol sifatida O'zR FA ilmiy tashkilotlari, respublika universitetlari va oliy o'quv yurtlarining «O'zbekneftgaz» XXK, «O'zkimyosanoat» DAK,

«O'zbekenergo» DAK, «O'zbekfarmsanoat» DAK, «O'zbekko'mir» AK, NTMK, OTMK, «O'zbekiston havo yo'llari» MAK, O'zR Suv va qishloq xo'jaligi vazirligining viloyat boshqarmalari va boshqa yirik kontsern va korxonalar bilan aloqalarini keltirish mumkin.

VII Respublika innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalar yarmarkasi (2014-yil aprel)

2014-yilning 24-apreldan 26-aprelgacha O'zko'rgazmamarkazida (Toshkent sh.) VII innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalar yarmarkasi bo'lib o'tdi.

Yarmarka ishida Fanlar akademiyasi, Ta'lim, Sog'liqni saqlash, Qishloq va suv xo'jaligi vazirliklarining 110 dan ortiq ilmiy, ta'lim muassasalari va respublikaning boshqa tashkilotlari, shuningdek, xususiy korxonalar va xususiy kashfiyotchilar ishtirok etib, 550 ta amaliy ilmiy texnik ishlanmalarni taqdim etdilar (2013-yilda 527 ta).

VII Yarmarkaning muhim va o'ziga xos xususiyatlaridan biri oliy o'quv yurtlari yosh olimlari va talabalarining g'oyasini namoyish etish – 85 ta; qayta tiklanadigan energiya manbalari sohasidagi ishlanmalar uchun alohida bo'lim tashkil etish - 75 ta ishlanma; innovatsion texnologiyalar va ishlanmalarga bo'lgan aniq ehtiyojlarni ko'rsatgan holda hudud va sohaviy idoralar ishtiroki, bu esa ilmiy izlanishlarni bir tomondan, iqtisodiyotning dolzarb masalalarini hisobga olgan holda, ikkinchi tomondan, investitsiyalarni jalb etgan holda, qisqa va o'rta muddatga rejalashtirish imkonini beradi. O'tgan yarmarkada soha vazirliklari va idoralari rahbarlaridan tashqari Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi va viloyatlar rahbarlari va vakillari ishtirok etib, innovatsion texnologiya va ishlanmalarga bo'lgan o'z ehtiyojlarini bayon qilishdiki, bu fan va ishlab chiqarish integratsiyasi uchun qo'shimcha omil bo'ldi. Yarmarka vaqtida yarmarka ishtirokchilarining umumiy soni 9,0 mingdan ziyod kishini tashkil etdi. Yarmarka davomida ilmiy texnik mahsulot ishlab chiqaruvchilari va istemolchilari o'rtasida umumiy qiymati 19,1 mlrd. so'mga teng yangi mahsulot va texnologiyani xarid qilish borasida 361 ta shartnoma imzolandi (2013-yilda 17,1 mlrd. so'm). Turin politexnika universiteti (3,4 mlrd so'mga teng 7 ta shartnoma), O'zR FA O'simlik moddalar kimyosi instituti (1,8 mlrd. so'm – 7), O'zR FA bioorganika kimyosi

instituti (1,3 mlrd. so'm - 41), O'zbekiston Milliy universiteti (1,1 mlrd.so'm - 10), Urganch davlat universiteti (1,1 mlrd. so'm -18), Toshkent davlat agrar universiteti (804,0 mln. so'm - 21), "Traktor" (712,6 mln.so'm - 11), Toshkent farmasevtika instituti (620,1 mln. so'm - 24), O'zR FA Energetika va avtomatika instituti (415,1 mln. so'm - 8) va boshqa tashkilotlar ishlanmalari katta muvaffaqiyat qozondi.Ko'rgazmaga qo'yilgan ishlanmalarga innovatsion mahsulot iste'molchilari orasidan "O'zavtosanoat" AK (3,98 mlrd. so'mlik 12 ta shartnoma), Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi (3,1 mlrd.so'm – 51), "O'zbekneftgaz" NKK (1,6 mlrd.so'mlik - 13), «O'zfarmsanoat» DAK (1,3 mlrd.so'mlik - 15), «TTZ» OAJ (1,2 mlrd. so'mlik - 14), «O'zkimyosanoat» DAK (965 mln.so'mlik - 14), «O'zpaxtasanoat» assotsiatsiyasi (234,5 mln.so'mlik - 12) va boshqalar qiziqish bildirdilar.Hududlar bo'yicha taqqoslaydigan bo'lsak, eng faoli Toshkent shahri (1,3 mlrd. so'mlik 45 ta shartnoma imzolandi), Toshkent viloyati (433,0 mln so'mlik – 33 ta), Farg'ona viloyati (156,5 mln.so'mlik – 23 ta), Xorazm viloyati (1,3 mlrd. so'mlik – 15 ta) va Jizzax viloyati (150, 3 mln.so'mlik – 1 ta) bo'ldi. Iste'molchilarda biomahsulot ishlab chiqarish bo'yicha mahalliy ishlanmalar (19), mahalliy o'simlik xomashyosi asosida ishlab chiqilgan yangi original dori preparatlari (11), quyosh suv isitish kollektorlari va quyosh fotoelektrik batareyalari (9), tuproq unumdorligini oshiruvchi zamonaviy resurstejamkor texnologiyalar (7), meva daraxtlari va intensiv olma ko'chatlari (15) alohida qiziqish ug'otdi.Yarmarkada ko'rgazmaga qo'yilgan ishlanmalar orasida seriyali ishlab chiqarishni joriy etish va kelgusida tashkil etish uchun quyidagi ishlanmalar yorqin istiqbollarga ega: hujayra texnologiyasiga asoslangan yuqori elita urug'li kartoshkani yetishtirish va ishlab chiqarishga joriy etish; yangi turdagi o'g'itlarni olishning innovatsion texnologiyalari; dori vositalarning original substansiyalarini ishlab chiqarish. Eng istiqbolli ishlanmalar aniqlanib, ularga 8 ta («O'zsanoatqurilishbank» ATJSB, «Ipoteka bank» ATIB, «Agrobank» OATB, «Xalk banki» DTB, «Aloqabank» OATB, O'zR TII Milliy banki, «Asaka» DATB, «Mikrokreditbank» OATB) bankning 2 mln so'mdan rag'batlantirish sovg'alari taqdim etildi, shuningdek, "O'zbektelekom" AKning "Internet" tarmog'iga bepul ulanish sertifikatlari topshirildi.Undan tashqari, VII Respublika innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va

loyihalar yarmarkasidagi faol ishtiroki uchun 50 ta ishlanmalar mualliflari va ishlab chiqaruvchi tashkilotlar O'zR Vazirlar Mahkamasi huzuridagi fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish qo'mitasi va Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining faxriy yorliqlari bilan taqdirlandi.

Bo'lib o'tgan yarmarka davomida «O'zbekneftgaz» NKK, «O'zbekenergo» DAK, OTMK, NDMK, «O'zmetkombinat» OAJ, «O'zpaxtasanoat» assotsiatsiyasi, «O'zavtosanoat» AK, «O'zfarmsanoat» DAK kabi tashkilotlar o'zlarining amaliyotga joriy etilgan ishlanmalar natijalari va yangi texnologiyalar va innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojlari haqida prezentatsiya qildilar.

“Innovatsion faoliyat ma'lumotlari bilan ta'minlash tizimini takomillashtirish masalalari” mavzuida seminar o'tkazilib, uning doirasida viloyatlarda innovatsiyalarni rivojlantirishning dolzarb masalalari muhokama qilindi. Seminar yakunlariga ko'ra viloyatlarning yangi texnologiya va innovatsiyalarga bo'lgan ehtiyojlari banki shakllantirildi. Yarmarka doirasida “Qayta tiklanadigan energiya manbalarini samarali qo'llash istiqbollari” mavzuida davra suhbatlari o'tkazilib, uning doirasida me'yoriy-huquqiy asoslarni takomillashtirish va respublika viloyatlarida qayta tiklanadigan manbalarni qo'llash va yanada rivojlantirish masalalari muhokama qilindi. So'ng “O'zbekistonda innovatsion faoliyatni yanada rivojlantirishning dolzarb muammolari” mavzuida davra suhbatlari o'tkazilib, respublika innovatsion rivojlanishi istiqbollari va muammolari keng muhokama qilindi, unda 80 dan ortiq tashkilotlar, xo'jalik birlashmalari, ilmiy-tadqiqot muassasalari va o'quv yurtlari vakillari, xususiy kashfiyotchilar va boshqa mutaxassislar ishtirok etdi. Yarmarkada respublikaning qator tashkilotlari: Intellektual mulk agentligi, Texnologiyalarni transfer qilish agentligi, “Agrobank” OATB, “Asakabank” OATB, “Mikrokreditbank” OATB, TII Milliy banki va FTRMQ qoshidagi “Ilmiy texnika axboroti” DUK tomonidan turli maslahatlar va amaliy yordamlar berildi. Bo'lib o'tgan Yarmarka mamlakatimizda ilmiy, o'quv, ishlab chiqarish va xo'jalik tashkilotlarining yaratilgan innovatsiyalarni qo'llash bo'yicha hamkorlikda ishlashga bo'lgan qiziqishi va mamlakatimizda innovatsion faoliyatni yanada keng rivojlantirishdan manfaatdorligini ko'rsatdi.

O'zR Fanlar akademiyasining innovatsion faoliyati

So'nggi yillarda Fanlar akademiyasi tomonidan innovatsiyalar sohasiga, shu jumladan innovatsion dasturlar va loyihalarning bajarilishini shakllantirish va ta'minlash sohasiga alohida e'tibor berilmoqda. Ularning soni 2012-yilda 2009-2010-yillarga qaraganda uchdan bir qismga ko'paydi. So'nggi yillarda Fanlar akademiyasi fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlar borasida jahon ahamiyatiga molik bir qator ustuvor natijalarga ega bo'ldi. Amaliy ishlanmalar intensiv rivojlanib, asosan, respublika iqtisodiyotining etakchi tarmoqlari ehtiyojiga yo'naltirilgan. So'nggi yillarda akademik fanning ishlab chiqarish bilan yaqin hamkorligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. O'zR Fanlar akademiyasi ishlab chiqarishga ko'plab yirik ishlanmalarini tatbiq etdi: Fanlar akademiyasi tomonidan olib borilgan amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalarning 2011 yilda olingan eng muhim natijalari:

- Genetika va eksperimental biologiya institutida ishlab chiqilgan gen-nokaut texnologiyasi asosida 4 ta (Porloq 1 – Porloq 4 seriyalari) transgen ertapishar va yuqori hosildor, tola sifati yuqori (1-2 tip) bo'lgan hamda tarmoqlangan ildiz tizimiga ega paxta navlarining yaratilishi mamlakatimiz paxtachiligidagi eng yirik ilmiy yutuqlaridan biri sanaladi; ushbu texnologiyaga AQShning Texas universiteti bilan hamkorlikda qo'shma patent rasmiylashtirilmoqda (O'zbekiston ulushi 70 % ni tashkil etadi).

- Olimlar tomonidan paxtaning turli iqlim zonalariga mos keladigan yangi yuqori samarali navlari (rayonlashtirilgan – «Mehnat», «Beshkahramon», «AN-16», shuningdek «Ko'paysin», «Gulbahor-2», «O'zFA-703», «Ishonch», «Nasaf», «Hamkor», Kelajak», «Navbahor-2», «Genetik-1» kabi istiqbolli navlar va b.) yaratilmoqda va amaliyotga joriy etilmoqda.

- Hujayra biotexnologiyasi asosida urug'lik kartoshkani etishtirishning yuqori samarali texnologiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, Toshkent va Qashqadaryo viloyatlari xo'jaliklarida sanoat aprobatsiyadan o'tkazildi va ulardan 300 tonnadan ziyod urug'lik kartoshka olindi;

- Umumiy va noorganik kimyo institutida o'g'itlarning yangi turlari va defoliantlar olishni original texnologiyalari ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq etildi. Ular import o'rnini bosuvchi mahsulotlar bo'lib, aksariyat qismi Afg'oniston, Turkmaniston va Qozog'iston respublikalariga eksport qilinadi:

- «Samarqandkimyo» OAJda 19,2 mlrd.so'mlik 63,7 ming tonna nitrokaltsiyfosfat o'g'iti ishlab chiqildi;

- «Navoiyazot» OAJda 25 mlrd.so'mlik 70,0 ming tonna azot-fosforli o'g'it ishlab chiqildi;

- «Ferganaazot» OAJda 10,8 mlrd.so'mlik 36 ming tonna azot-fosfor o'g'iti va 4,6 mlrd.so'mlik 450 tonna «UzDEF» defolianti ishlab chiqildi.

-«Ferganaazot» OAJda olimlar tomonidan ishlab chiqilgan yangi «SUPER-XMD-j» defoliantini ishlab chiqarish texnologiyasi joriy etilgan bo'lib, bu defoliant yordamida defoliatsiyalanishi zarur bo'lgan paxta maydonlarining 60%dan ortig'iga ishlov beriladi. Shuningdek mamlakat paxta maydonlarining 70 % ishlov berilayotgan «UzDEF» «yumshoq» ta'sirli xlorat magniy defoliant va respublikamiz fermer xo'jaliklari uchun «Polidef» defolianti ishlab chiqilmoqda.

- Energetika va avtomatika institutida import o'rnini bosuvchi sopol filtrapparatlari, pontonlar, neft va gaz mahsulotlarini nozik tozalash uchun membranalar yaratilgan bo'lib, ular «O'zbekneftgaz» korxonasi va «O'ztransgaz» AKlarida respublika mahalliyashtirish dasturi doirasida samarali amaliyotga joriy etilmoqda;

- Ion-plazmen va lazer texnologiyalari institutida yarim kristall kremniyni olish original texnologiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, 500 ming AQSh dollariga teng dastlabki tajriba partiyasi olindi (OSI kompaniyasi investitsiyalari (Koreya).

- O'simlik moddalari kimyosi va Bioorganika kimyosi institutlarida 15 ta yangi original import o'rnini bosuvchi mahalliy dori vositalarini olish texnologiyalari yaratildi va ularni ishlab chiqish yo'lga qo'yildi (Ekdisten, Ayustan, Rutan, Gossitan, Getasan, Punitan va b.);

- Mahalliy diagnostikumlar ishlab chiqilgan bo'lib, ular asosida bir qator infeksiyon kasalliklarni aniqlash uchun IFA test-tizimlarini ishlab chiqish yo'lga qo'yilmoqda (A,V,S gepatitlari; SPID va b.).

- Yadro fizikasi institutida rangsiz topazlarga rang berish original sanoat radiatsion texnologiyasi yaratilgan bo'lib, u tabiiy ranglardan aslo farq qilmaydi. Marketing tadqiqotlarining ko'rsatishicha, yuvelir kristallar va billur mahsulotlariga radiatsion ishlov berish bo'yicha bunday texnologiya boshqa hech qaysi mamlakatda

mavjud emas. Tabiiy toshlarni bo'yash noyob texnologiyasi Toshkent «Oniks» MChJ da muvaffaqiyatli amaliyotga tatbiq etilmoqda. «Zimmermann BCS Stones GmbH» nemis kompaniyasi bilan sinov shartnomasi bajarildi, shuningdek Toshkent «Samotsveti» MChJ buyurtmasi bo'yicha tadqiqotlar amalga oshirildi.

O'zR FAning byudjetdan tashqari tushumlari 15,5 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatgich 2010 yilga qaraganda 20 %ga ko'p demakdir, shu jumladan, qo'shma xalqaro ilmiy loyihalar bo'yicha 3,92 mln. AQSh dollariga teng investitsiyalar jalb etildi. 2012-yilning birinchi choragida respublikada yangi innovatsion loyihalar tanlovi o'tkazildi. Natijada tanlov g'oliblari – loyihalar aniqlandi, O'zR FA ilmiy muassasalari tomonidan 2011-yilgi 43 innovatsion loyiha o'rniga 71 tasi amalga oshirilmoqda (o'sish 65 % ni tashkil etdi). Aytib o'tilgan chorak davomida O'zR FA ilmiy muassasalari tomonidan 4,23 mlrd. so'mdan ortiq byudjetdan tashqari mablag' jalb etilgan bo'lib, 2011-yilning mazkur choragiga solishtirganda 112 % ni tashkil etadi. Daromadlarning asosiy qismini mahsulot sotish va eksport evaziga, shuningdek, ko'rsatilgan xizmatlar va xo'jalik shartnomalari bo'yicha bajarilgan ishlar uchun to'lovlardan olinadi.

Akademik ilm-fan – qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi uchun

O'zR Fanlar akademiyasida mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini jadallashtirishning ilmiy-texnikaviy muammolari sohasida ixtisoslashgan bir qator yangi ilmiy muassasalar yaratildi. Masalan, 1992-yilda g'o'za va boshqa qimmatli qishloq xo'jaligi o'simliklari (g'alla, sholi, pomidor va b.) genetikasi va seleksiyasi sohasidagi ishlarni rivojlantirish uchun Genetika instituti tashkil etilib, u keyinchalik O'simliklar eksperimental biologiyasi instituti bilan birlashtirildi. Bu institutda 2000-yillar boshida G'o'za genomikasi markazi tashkil etilib, bu yerda gen va hujayra texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borildi. Mana shu ilmiy jamoatchilik ilmiy mavzulari va yutuqlari asosida 2012-yilda O'zR FA, O'zR Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi va «O'z paxtasanoat» AJ qoshida respublikadagi birinchi Idoralararo genomika va bioinformatika markazi tashkil etildi. Natijada g'o'za gen-nokaut texnologiyasi sohasida ishlar ko'lamini kengaytirildi, uning asosida g'o'zaning Porloq turkumidagi yangi noyob navlari yaratildi. Bu –

birinchi bor gen-nokaut texnologiyasi yordamida noyob transgen navi (tolasi yuqori sifatli, ertapishar, tuzga chidamli) ni yaratish mamlakat paxtachiligidagi eng yirik ilmiy yutuq bo'ldi. Ushbu texnologiyaga AQSH(O'zbekiston ulushi 70%ni tashkil etadi) ning Texas universiteti bilan birga qo'shma patentrasmiylashtirilmoqda. O'zR Fanlar akademiyasining amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlanmalari mamlakat real iqtisodiyotining dolzarb masalalarini hal qilish, shu jumladan, mamlakat qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish salohiyatini oshirishga qaratilgan. So'nggi yillarda O'zR Fanlar akademiyasi olimlari tomonidan qishloq xo'jaligi sohasida bir qator muhim ilmiy ishlanmalar va yangi texnologiyalar yaratildi va joriy qilindi:

2007-2012 yillar mobaynida O'z FAda Umumiy va norganik kimyo institutining mahalliy texnologiyalari asosida ishlab chiqarilgan import o'rnini bosadigan o'g'it va defoliantlarning yangi turlari qishloq xo'jaligida keng qo'llanib, eksport qilinmoqda:

- «Samarqandkimyo» OAJda 72,5 mlrd. so'mlik 269,3 ming tonna nitrokalsiyfosfatli o'g'it ishlab chiqarilib, 3,0 mln AQSH dollaridan ziyod qiymatli 24 ming tonnali mahsulot eksport qilindi;

- «Navoiyazot» OAJda 71,2 mlrd so'mlik 191 ming tonna azotfosfor o'g'iti ishlab chiqarildi, 2,5 mlnAQSH dollariga teng 13,6 ming tonna mahsulot eksport qilindi.

- «Farg'onaazot» OAJda 18,1 mlrd. so'mlik 62 ming tonna azotfosforisum o'g'iti va 15,9 mlrd.so'mlik 6 ming tonna «UzDEF» defoliantini ishlab chiqarish amalga oshirildi. Turli iqlim sharoitlarda ekishga mo'ljallangan bir qator yangi yuqori samarali g'o'za navlari(rayonlashtirilgan – «Mehnat», «Beshqahramon», «AN-16», shuningdek, «Ko'paysin», «Gulbahor-2», «O'zFA-703», «Ishonch», «Nasaf», «Hamkor», Kelajak», «Navbahor-2», «Genetik-1» va boshqa istiqbolli navlar); - O'zXITAN asosida yuqori sifatli kapsulalangan g'o'za urug'ini tayyorlash uchun kimyoviy preparatlar, shuningdek, g'o'zaning o'sish xususiyatlarini mustahkamlash va paxtani terishdan oldin defoliatsiya o'tkazish uchun kimyoviy preparatlar yaratilib, qator yillar davomida qishloq xo'jaligining viloyat korxonalarining aksariyatida joriy qilinmoqda;

- ekin zararkunandalari bilan kurash uchun feromon qopqonlar va paxtachilik ehtiyojlari uchun paxta terish texnikasi yaratilib, ular respublika paxtachilik qishloq xo'jaliklari ehtiyojlarini to'la qondirmoqda.

- urug'li kartoshkani ekishning yuqori samarali hujayra biotexnologiyasi yaratilib, Toshkent va Qashqadaryo xo'jaliklarida sanoat aprotatsiyasidan o'tdi va elita navlaridagi 300 tonnadan ziyod urug'lik kartoshkasi yetishtirildi. Innovatsion yarmarkalar Fanlar akademiyasi innovatsion ishlanmalarini joriy etish jarayonlarini faollashtirish imkonini beradi. Buning natijasida so'nggi yillarda Fanlar akademiyasi tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishni jadallashtirish sohasidagi ishlarni amalga oshirish uchun jalb etilgan byudjetdan tashqari mablag'lari 2 martadan ham ko'pga oshdi

2015 yil 19 may kuni Toshkent shahrida o'z ishini boshlagan Innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalar VIII respublika yarmarkasiga TDTU huzuridagi PKQT va UMO tarmoq markazining rahbar-xodimlari hamda qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishlarida tahsil olayotgan 40 nafar tinglovchilar tashrif buyurdilar. Tashrif ishtirokchilari yarmarkada O'zbekiston Respublikasining olimlari tomonidan ishlab chiqilgan fan va texnika sohasidagi yangi innovatsion g'oyalar va loyihalar, yosh olimlar, ixtirochilar tomonidan yaratilgan innovatsion texnologiyalar namunalari bilan yaqindan tanishdilar.

Xulosa

Ushbu kurs ishini kurs ishini tayyorlab men shuni xulosa qilib aytishim mumkinki xalqaro turizm rivojlanishi uchun innovatsiyalarni o'zni juda katta ahamiyat kasb etadi. Innovatsion texnologiyalar taraqqiyot rivojlanishi, iqtisodiyotning barqarorligining muhim asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlar va rivojlanayotgan mamlakatlar innovatsion texnologiyalar turli xildagi eng yangi texnikalar o'z iqtisodiyotini ravnaqi uchun ishlab chiqilmoqda

Xulosa qilib, ilmiy umumlashmani quyidagicha ifodalash mumkin:

jamoaviy va shaxsiy, umumxalq manfaatlarining uyg'unligi, ishlab chiqarish barcha qatnashchilari faoliyatining mushtarakligiga erishish har bir manfaatning boyishini anglatadi;

– tadbirkorlik munosabatlarining ko'p tomonlama ko'rinishida eng kam tahlil qilingani ularning samaradorligini baholash va moddiy qo'llab-quvvatlash munosabati bo'lib, uning bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishga ta'siri muammolarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi;

– iqtisodiy manfaatlar bitta maqsadga – har bir huquqiy subyekt va jismoniy shaxs tomonidan iqtisodiy manfaatlarga, jamoa va jamiyat, mulkdor va davlat manfaatlarining uyg'unligiga erishishni ko'zda tutadi.

Umumxalq manfaatlari jamoa ishlab chiqarishining yagona maqsadiga erishish uchun rivojlanadigan butun xalq xo'jaligi majmuining organik ravishda birikuvini asosida vujudga keladi. Bozor iqtisodiyotining qaror topishi sharoitida jamiyat a'zolari manfaatlarining mushtarakligi va ularning dialektik o'zaro bog'liqligi ishlab chiqarish vositalarining bevosita moddiy boyliklarni ishlab chiqaruvchilarni o'zlarining mulki hisoblanishiga asoslanadi. Shuning uchun bozor iqtisodiyotida barcha ijtimoiy guruhlar ma'naviy manfaatlarining ijro etiluvchilari hisoblanadilar. Jamoaviy manfaat jamiyat barcha a'zolarining muntazam ravishda o'sib borayotgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'liqroq qondirish asosida foyda olishdan iborat bo'lgan bozor ishlab chiqarishning maqsadida namoyon bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxsiy iqtisodiy manfaatdorlik yangi mohiyat kasb etadi.

Tadbirkorlik munosabatlarining rivojlanishi va aholining ijtimoiy-iqtisodiy turmush darajasini oshirish yo‘llarini tahlil qilish asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin:

- mulkiy va intellektual salohiyatiga qarab daromad olish erkin iqtisodiyotning asosiy manbai hisoblanadi va xodimlarning daromaddagi ulushlari shunga ko‘ra bir xil bo‘lmaydi;

- bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat iqtisodiyotning bosh islohotchisi sifatida tadbirkorlik munosabatlariga nafaqat mehnatni me‘yorlash va tarifkatsiyalash orqali, balki asosiy qishloq xo‘jalik mahsulotlari: paxta xomashyosiga va boshqalarga shartnoma asosida davlat buyurtmasini o‘rganish asosida daromadlarni shakllantirish orqali ham ta’sir ko‘rsatadi;

- erkin iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi qonuni amal qiladi va bu qonun tadbirkorlar harakati bilan ularning daromadlari o‘rtasida iqtisodiy bog‘liqliklarni ifoda etadi. Bu qonun harakati tufayli tadbirkorlik ishlab chiqarishi takroriylik kasb etadi. Tadbirkorlik faoliyatining samaradorligi qonuni, birinchi navbatda, ishlab chiqarishdan manfaatdorlik va daromadlarni taqsimlash qonuni bilan bog‘liqdir.

Ushbu o‘quv qo‘llanmada quyidagi masalalar tahlili tavsiya etilgan:

- innovatsion menejmentning nazariy asoslari va xorij tajribasi;
- investitsion loyihalarni baholash va innovatsion jarayon vositalari tavsiflangan;

- fundamental va amaliy tadqiqotlar ish dasturlarini tayyorlash hikoya qilingan;

- innovatsion faoliyat dasturini shakllantirish va innovatsion loyihalarga talablari.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

Asosiy adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T., "O'zbekiston 2009 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining 2010 yil 27 yanvarda bo'lib o'tgan qo'shma majlisidagi «Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir» hamda 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 29 yanvarda bo'lib o'tgan majlisidagi «Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir» nomli ma'ruza. T, “O'zbekiston” 2010
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning “Jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishni yo'llari va choralari” nomli asarini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma. T, “Iqtisodiyot” 2009 y.
4. “2005 yilda ijtimoiy -iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2006 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. 10.02.2006y.
5. Aniskin Yu. P., Sergeev A.F., Revyanina M. A. Finansovaya aktivnost i stoimost kompanii: aspekti planirovaniya.– M.: Omega – L, 2005.
6. Antanets V.A. i dr. Innovatsionniy biznes: formirovanie modeley kommertsializatsii perspektivnix razrabotok: ucheb. posobie /pod. Red. K.A Xomkina. - M.: Delo ANX, 2009. - 320s. 5 ekz.
7. Arsenev Yu.N., Shelobaev S.I., Davidova T.Yu. Organizatsionnoe povedenie – M.: YuNITI-DANA, 2005.
8. Content management system. Wikipedia, the free encyclopedia. 2005.
9. Mualliflar guruhi. O'zbekistonda biznes keyslar: O'zbekiston Respublikasidagi biznes ta'limotida “Keys – Stadi” uslubining qo'llanilishi. O'quv qo'llanma. – T.: Akademiya, 2006. – 645 b.
10. Raychenko A. V. Obshchiy menedjment.. – M.: INFRA–M, 2005.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Afonin I. V. Innovatsionniy menedjment. – M., 2010.
2. Barisheva A.V. i dr. Innovatsii: Uchebnoe posobie. /Boldin K.V., i dr. - M.: Dashkov i K, 2008. - 382 s.
3. Boboskin S.Ya. Innovatsionniy proekt: Metodi otbora i instrumenti analiza riskov: ucheb. posob. - M.: Delo ANX, 2009. - 240 s. 5 ekz.
4. Kruglov M.T. Innovatsionniy proekt: upravlenie kachestvom i effektivnostyu: ucheb. posobie. - M.: Delo ANX, 2009. - 336 s.
5. Sterkova S.A. Innovatsionniy produkt: instrumenti marketinga: ucheb. posob. - M.: Delo ANX, 2009. - 296 s. - 4ekz.
6. Zinov V.T. i dr. Innovatsionnoe razvitie kompanii: upravlenie intellektualniy resursami; ucheb. posob. /Lebedova T.Ya., Tsiganov S. A. - M.: Delo ANX, 2009. - 248 s. -5 ekz.
7. Vachugov D. Praktikum po menedjmentu: delovie igri: Ucheb. Posobie. – M.: “Vissh. Shk”, 2007 g. -192 str. 79080 sum. 1 ekz.
8. Gaponenko T. Upravlencheskie resheniya: uchebnoe posobie. – Rostov n/D: “Feniks ”, 2008 g. – 284 str. 21000 sum. 1 ekz.
9. Dobrina N. Menedjment: osnovi teorii i delovoy praktikum: Uchebnoe posobie. – M.: “INFRA –M ”, 2009 g. – 288 str. 27216 sum. 1 ekz.
10. Efimova S. Kratkiy kurs po strategicheskomu menedjmentu. Uchebnoe posobie. – M.: Izd. “Okey – kniga ”, 2010 g. – 104 str. 9600 sum. 1 ekz.
- Evtixov O. Psixologiya upravleniya personala: teoriya i praktika. – SPb.: “Rech”, 2010 g. – 319 str. 42840 sum. 1 ekz.

Интернет сайтлари

36. www.google.ru.
37. www.reviem.uz
38. www.cer.uz
39. www.obo.ru. www.Ziyo.net
40. www.ice.spb.ru.–Санкт-Петербургский торгово-экономический институт.
41. www.MBA.ru
42. www.usue.ru.–Уральский государственный экономический университет